

GJENÅPNING AV STRAFFESAKER – herunder justismordene på Fritz Moen

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 603
Leveringsfrist: 25.11.2010

Til sammen 16946 ord

24.11.2010

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Tema for oppgaven	1
1.2	Problemstilling	2
1.3	Begreper	3
1.3.1	Gjenopptakelse vs. Gjenåpning	3
1.3.2	Begrepsavklaring og forkortelser	4
1.4	Rettslig utgangspunkt	4
<u>2</u>	<u>KOMMISSJONEN FOR GJENOPPTAKELSE AV STRAFFESAKER</u>	<u>5</u>
2.1	Kort om tidligere ordning	5
2.2	Behovet for og forberedelsen av en gjenopptakelseskommisjon	6
2.3	Kommisjonens sammensetning og saksbehandling	12
2.3.1	Sammensetning	12
2.3.2	Saksbehandling	13
2.3.3	Kommisjonens funksjon som et uavhengig forvaltningsorgan	16
2.3.4	Overprøving av kommisjonens avgjørelser	17
<u>3</u>	<u>VILKÅRENE FOR GJENÅPNING AV STRAFFESAKER</u>	<u>21</u>
3.1	Grunnlaget for gjenåpning	21
3.1.1	Straffeprosessloven § 390	21
3.1.2	Straffeprosessloven § 391	23
3.1.2.1	Strpl. § 391 nr. 1:	23
3.1.2.2	Strpl. § 391 nr. 2:	24
3.1.2.3	Strpl. § 391 nr. 3:	27
3.1.3	Straffeprosessloven § 392	31
3.1.4	Straffeprosessloven § 393	36
3.2	<i>Hvem kan begjære gjenåpning og hva kan begjæres gjenåpnet?</i>	38

3.3	Retten til bistand av forsvarer ”når særlige grunner tilsier det”	39
3.4	Den nye behandlingen	40
4	<u>JUSTISMORDENE PÅ FRITZ MOEN</u>	41
4.1	Gjenåpning av Fritz Moen-sakene	44
4.2	Fritz Moen og norsk strafferettspleie	46
4.3	Veien videre	46
5	<u>FORHOLDET MELLOM NYTT OG GAMMELT GJENÅPNINGSINSTITUTT</u>	47
5.1	Antall gjenåpnede straffesaker	47
5.2	Forskjeller i vurderingen av gjenåpningsbestemmelsene?	49
6	<u>AVSLUTNING OG KONKLUSJON</u>	49
7	<u>LITTERATURLISTE</u>	52
7.1	Bøker, artikler, internettsider	52
7.2	Forarbeider	52
7.3	Lover, forskrifter	53
7.4	Rettspraksis	54

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven

Temaet for oppgaven er Gjenopptakelseskommisjonens virksomhet og herunder reglene om gjenåpning av straffesaker til gunst for tiltalte. Jeg vil også ta for meg en av Norgeshistoriens største rettsskandaler, justismordene på Fritz Moen.

Gjenåpning av en straffesak innebærer ny behandling av saken i domstolen og kan skje både til gunst og til skade for tiltalte. Gjenåpning til gunst for tiltalte er det rettsmiddelet av de to som er mest brukt og som er praktisk viktigst. Jeg vil derfor i det videre, når jeg tar for meg reglene om gjenåpning av straffesaker, ha hovedvekt på de tilfellene der gjenåpning skjer til gunst for tiltalte. Det er en rikholdig rettspraksis på området, noe som også understreker betydningen av og behovet for et gjenåpningsinstitutt.

To-instansreformen ble innført med virkning fra 1. august 1995. Dette innebærer at alle straffesaker behandles i tingretten som første instans, og slik at det kan ankes til lagmannsretten over alle sider ved avgjørelsen, også over bevisvurderingen under skyldspørsmålet. Når anken gjelder forbrytelse som etter loven kan medføre fengsel i mer enn seks år, har domfelte ubetinget krav på å få sin sak behandlet på ny. Dette skjer i lagmannsretten, hvor skyldspørsmålet som hovedregel avgjøres av lagretten (juryen)¹.

Betydningen av dette, dersom vilkårene for ankebehandling er oppfylt², er at de aller fleste straffesaker nå kan få muligheten til å bli prøvet to ganger i domstolsapparatet, en gang i tingretten samt en gang i lagmannsretten. Feil som måtte være begått i første instans, kan derfor rettes opp ved anke.

Rettsystemet er imidlertid ikke helt uten feil. Selv om alle ankemuligheter er benyttet, kan det fortsatt ikke utelukkes at feil kan forekomme og at den rettskraftige dom er

¹ Jfr. strpl. kap. 24

² Jfr. strpl. kap 23

uriktig. Det er i disse tilfellene man kan ta i bruk det ekstraordinære rettsmiddelet gjenåpning.

Gjenopptakelseskommisjonen er et uavhengig organ som skal ta stilling til om en domfelt med en rettskraftig dom, skal få ny behandling av sin sak i retten. Dersom kommisjonen beslutter en sak gjenåpnet, skal saken henvises til ny behandling ved en annen domstol enn den som avsa gjeldende dom. Gjenopptakelseskommisjonen er opprettet ved revisjon³ av straffeprosesslovens kap. 27. Lovendringen trådte i kraft 1. januar 2004 og fra denne dag begynte kommisjonen sin virksomhet.

Gjenåpningsinstituttet stod overfor store forandringer som følge av denne lovendringen. Oppgaven vil derfor også synes tjent med en gjennomgang av forholdet mellom ny og gammel ordning av gjenåpning av straffesaker. Deretter blir spørsmålet om man kan peke på endringer i antall saker som tillates gjenåpnet etter opprettelsen av en egen gjenopptakelseskommisjon. Og finnes det endringer i anvendelsen av de ulike gjenåpningsgrunnene som tas til følge? Til hjelp ved vurderingen av disse spørsmålene vil jeg ta for meg en rekke saker som enten er blitt begjært gjenåpnet eller er blitt gjenåpnet.

Det som imidlertid faller utenfor oppgavens tema er gjenåpning av sivile saker, der også gjenåpning er en mulighet etter at rettskraftig dom er falt⁴. Videre avgrenses det mot spørsmål knyttet til grunnlovsmessighet og forholdet til menneskerettigheter i sammenheng med gjenåpningsinstituttet. Disse temaene er utførlig drøftet i forarbeidene⁵, og det forutsettes at gjeldende rett ikke er i strid med verken grunnlovsbestemmelser eller menneskerettigheter.

1.2 Problemstilling

Risikoen for uriktige domfellelser vil aldri helt kunne elimineres. Målsettingen må være å redusere risikoen mest mulig og øke muligheten for gjenåpning hvis en uriktig

³ Endring ved lov 15. juni 2001 nr 63

⁴ Jfr. TvL. Kap 31

⁵ Jfr. Ot.prp. nr 70 (2000-2001) s. 45-47 og s. 23-26

domfellelse først har funnet sted. Et godt system for gjenåpning er en viktig sikkerhetsventil, og kan i tillegg virke preventivt.

Et spørsmål i det følgende blir etter dette hvorvidt vi i Norge har et tilstrekkelig godt nok system for gjenåpning av straffesaker.

Et neste spørsmål blir da om hva som skal til for at en straffesak tillates gjenåpnet.

Videre; kan det pekes på noen endring i adgangen til å få en sak gjenåpnet etter at ordningen med en gjenopptakelseskommisjon trådte i kraft?

1.3 Begreper

1.3.1 Gjenopptakelse vs. Gjenåpning

I forbindelse med ikrafttreddelsen⁶ av ny tvistelov, tvisteloven av 17. Juni nr 90, ble betegnelsen på rettsmiddelet gjenopptakelse endret til gjenåpning. Dette følger av forarbeidene til ny tvistelov, Ot.prp. nr. 74 (2005-2006) S. 33-34.

Navneendringen har imidlertid ikke hatt noen betydning i forhold til de prosessuelle og de materielle regler hva gjelder gjenåpningsinstituttet. Det ble også drøftet hvorvidt gjenopptakelseskommisjonen også burde endre navn. Her heter det at ”for ikke å lage unødige vansker med å finne fram til og kunne henvende seg til kommisjonen, er departementet – til forskjell fra Tvistemålsutvalget, jf. NOU 2001:32 s. 643 – kommet til at kommisjonens offisielle navn ikke bør endres når tvisteloven settes i kraft”. Videre kom departementet frem til at ”om innføring av begrepet gjenåpning i straffeprosessen skulle føre til at gjenåpningskommisjonen blir den mest brukte kortformen i omtale av kommisjonen, vil bestemmelsen senere kunne endres i samsvar med dette.”

I det følgende vil derfor gjenåpning brukes om selve gjenåpningsinstituttet mens det i forhold til Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker, vil dreie seg om ordet

⁶ Jfr. Ot.prp. nr 74 (2005-2006) s. 33-34.

gjenopptakelse der det vises til kommisjonens organisering og virke, se for øvrig neste avsnitt (1.3.2).

1.3.2 Begrepsavklaring og forkortelser

I det videre sees det hensiktsmessig å gjøre bruk av en del forkortelser. Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker, som er kommisjonens formelle navn, og Gjenopptakelseskommisjonen, som den ofte blir kalt, er svært lange og upraktiske ord å referere til i en masteroppgave. Jeg vil derfor i det følgende som oftest bruke ordet kommisjonen.

Straffeprosessloven av 1981 vil omtales som strpl.

Når det gjelder *hvem* gjenopptakelsesbegjæringen gjelder for, er det tidligere – i loven, forarbeider, avgjørelser og juridisk litteratur – blitt anvendt forskjellige betegnelser. Det være seg ”siktete”, ”domfelte” eller ”tiltalte”, og disse brukes avhengig av hvilken kilde det henvises til. Dersom det ikke gjøres bruk av en av disse kildene vil i hovedsak ”tiltalte” bli brukt.

1.4 Rettslig utgangspunkt

Hovedregelen i norsk rett er at rettskraftige dommer er uangripelige. Er en dom påanket men ikke henvist til ankebehandling, er den med dette rettskraftig avgjort. En sak som er behandlet av Høyesterett blir endelig avgjort ved dom. Høyesterett er siste rettsinstans og dermed blir saken automatisk rettskraftig avgjort ved dom.

Rettsikkerheten *skal* med dette søkes ivaretatt gjennom de ordinære rettsmidler.

Feil i det norske rettsapparatet kan imidlertid skje. Det har vi flere eksempler på gjennom de fem siste tiårene. Etter at en person er blitt endelig domfelt for en forbrytelse, tilstår for eksempel en annen at det er han som er den skyldige⁷.

Domfellelse av en uskyldig er noe som opprører rettsbevisstheten i stor grad. Er en slik feil begått, må man sørge for å få feilen rettet. Det er i denne situasjonen at gjenåpningsinstituttet kan få sin anvendelse. Gjenåpning av en straffesak er et ekstraordinært rettsmiddel og er ment å være en siste utvei for å hindre urett. Instituttet

⁷ For eksempel Fritz Moen –saken der en mann på dødsleiet erkjente at det var han som hadde stått bak drapene som Fritz Moen tidligere hadde blitt dømt for.

er en absolutt sikkerhetsventil. Det følger av forarbeidene⁸ at adgangen til å få gjenopptatt sin sak imidlertid skal være snever. Hensyn som tilsier dette er blant annet at enhver sak må få sin ende og at bevisene svekkes over tid. Prosessøkonomiske hensyn spiller også en rolle.

Det rettslige utgangspunkt for gjenåpning av straffesaker finner vi i strpl. kap 27. En sak er som nevnt gjenstand for gjenåpning når den er avgjort ved rettskraftig dom, jfr. strpl. § 389. Når en dom er rettskraftig, fremgår av strpl. § 50: Dommen er rettskraftig når den er vedtatt av partene eller fristen for anke er utløpt. Er anke erklært, blir dommen rettskraftig når saken er endelig avgjort i høyere instans.

Blir det begjært gjenåpning av en straffesak, må det først avgjøres om lovens vilkår⁹ for gjenåpning foreligger. Dersom disse er oppfylt, får den domfelte rett til ny behandling av sin sak.

2 Kommisjonen for Gjenopptakelse av straffesaker

Gjenopptakelseskommisjonen er et uavhengig organ som skal ta stilling til om en domfelt med en rettskraftig dom, skal få ny behandling av sin sak i retten. Den ble som nevnt opprettet ved lov 5. juni 2001 nr 63. Det vil i det følgende redegjøres for behovet for en gjenopptakelseskommisjon, kommisjonens sammensetning og saksbehandling samt overprøving av kommisjonens avgjørelser. De vilkårene som må foreligge for at en domfelt skal få sin sak gjenåpnet vil jeg ta for meg i avsnitt 3.

2.1 Kort om tidligere ordning

Tidligere var det slik at begjæringer om gjenåpning skulle settes frem for den domstolen som hadde avsagt den angrepne dommen. Unntak fra dette gjaldt dersom den angrepne dommen var avsagt av Høyesterett. Dette fulgte av den nå endrede strpl. § 394¹⁰. De dommere som deltok ved behandlingen av den angrepne dommen, kunne ikke delta ved avgjørelsen av gjenåpningsbegjæringen, jfr strpl. § 395 1.ledd¹¹.

⁸ Jfr Ot.prp.nr. 70 s. 72

⁹ Se Strpl. Kap 27

¹⁰ Endret ved lov 15.juni 2001 nr 63.

¹¹ Endret ved lov 15.juni 2001 nr 63.

Etter strpl. § 398 1.ledd¹² skulle begjæringen om gjenåpning avgjøres i kjennelses form. Videre kunne avgjørelsen påkjæres, enten avgjørelsen gikk ut på å godta eller forkaste begjæringen, jfr. strpl. § 377¹³.

2.2 Behovet for og forberedelsen av en gjenopptakelseskommisjon

Den tidligere domstolsbaserte ordningen for gjenopptakelse (senere gjenåpning) av straffesaker ble fra starten av 1990-tallet utsatt for kritikk. Den politiske debatten dreide seg i stor grad om at ordningen kunne føre til at en mistanke om kollegiale hensyn og prestisje lett kunne være påvirkningsfaktorer i en avgjørelse om gjenåpning, til tross for at retten var satt med andre dommere. Dette ville kunne svekke allmennhetens tillit til domstolene.

Noe av bakgrunnen for at gjenopptakelsesinstituttet ble satt på dagsordenen, var at en rekke justismord hadde blitt avdekket på 1990-tallet. Liland-saken og bumerang-sakene i Bergen ble i stortingsdebatter flittig brukt som skrekkeeksempler på hvordan rettssystemet kunne svikte. I Liland-saken ble Per Liland dømt til livsvarig fengsel og ti års sikring for to drap begått på samme tidspunkt. Liland fikk, etter flere forsøk, gjenåpnet sin sak på grunnlag av nye sakkyndige erklæringer som la til grunn et annet drapstidspunkt enn det domstolen hadde gjort. Liland hadde alibi for det nye drapstidspunktet (23.desember istedenfor 22.) og ble dermed frifunnet¹⁴. Bumerang-sakene gjaldt syv personer som hadde blitt dømt for å ha forklart seg falsk om å ha blitt utsatt for politivold. Beskyldninger om politiloyalitet ved polititjenestemennenes forklaringer og at disse var tillagt for stor beviskraft, samt usikkerhet om anvendelsen av prinsippet om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, var grunnlag for gjenåpning. De syv domfelte ble frifunnet¹⁵.

I Ot.prp.nr. 70 (2000-2001) hevdet derfor Justisdepartementet at det var behov for en vesentlig endring av reglene om gjenåpning, og begrunnet dette slik(s. 24):

¹² Endret ved lov 15.juni 2001 nr 63.

¹³ I dag brukes begrepet "anke" istedenfor "påkjære", endret ved lov nr. 3/2007.

¹⁴ Jfr. Rt.1994 s. 1149.

¹⁵ Jfr. Rt.1998 s. 11.

”Den offentlige debatten har i flere år blitt preget av kritiske holdninger til dagens system. Det kan med god grunn hevdes at dagens ordning i unødig grad legger opp til kritikk, og at domstolene og påtalemyndigheten dermed er spesielt sårbare når kritikken kommer. Det er viktig å motvirke at tilliten til domstolene og påtalemyndigheten svekkes i fremtiden, og det er ikke noen grunn til å vente med forebyggende tiltak til skaden allerede har skjedd.”

En artikkel¹⁶ skrevet av Ulf Stridbeck og Anders Bratholm i 1998 pekte på en rekke erfarne forsvarsadvokaters oppfatning av behovet for endring av reglene for gjenåpning av straffesaker. Artikkelen dreide seg om en undersøkelse som hadde som hovedformål å få klarlagt hvordan advokatene ut fra egne erfaringer vurderte risikoen for uriktige domfelleleser. Advokatene ble spurt om i hvilken grad de hadde hatt klienter som ble straffedømt til tross for at advokaten var overbevist om sin klients uskyld.

Undersøkelsen ble foretatt i perioden 1986-1995 og tallene basert på advokatenes svar viste i snitt 15 slike saker årlig. Det var imidlertid flere av de forespurte advokatene som ikke hadde svart samt at en del forsvarsadvokater ikke hadde blitt forespurt. På bakgrunn av dette var det derfor grunn til å anta at antall saker på landsbasis, der advokaten var overbevist om at hans domfelte klient var uskyldig, var vesentlig høyere enn 15 saker per år. Det var med andre ord et høyt antatt behov for et nytt gjenåpningsinstitutt i 1995.

Ut fra denne undersøkelsen kan man derfor slå fast – ut fra en forsvarers ståsted - at behovet for endring av reglene for gjenåpning var vesentlig til stede gjennom perioden 1986-1995.

I endringsfasen av gjenopptakelsesinstituttet var det en rekke alternativer og hensyn som gjorde seg gjeldende i vurderingen av hvilken gjenopptakelsesordning vi skulle ha i Norge. Jeg vil i det følgende ta for meg de hensyn som ble utslagsgivende ved valget av en kommisjonsløsning.

¹⁶ Ulf Stridbeck og Anders Bratholm, Rettssikkerhet i praksis – en empirisk undersøkelse, 1998, s. 329

Innføringen av to-instansreformen har vært med på å øke rettssikkerheten i Norge og høyner også muligheten for reduksjon av behovet for gjenåpning. Men det vil likevel alltid være et behov for – i de tilfellene hvor det blir avdekket feil - at den domfelte kan få sin sak opp på nytt. Det er viktig at tilliten til det norske rettsapparatet er så god som råd er. Tidligere var det, som nevnt i avsnitt 2.1, den samme domstol som avsa dommen som tok avgjørelsen om gjenåpning av en sak. Justiskomiteen uttalte¹⁷ i Ot.prp. nr. 70 (2000-2001) at dersom denne ordningen får noen til å tvile på om avgjørelsen er rett, er det et problem i seg selv. Komiteen ønsket derfor at en annen domstol enn den som avsier dommen skulle ta avgjørelsen om gjenåpning. Det ble derfor i høringsbrev 17.april 1996 fra Justisdepartementet foreslått tre ulike alternativer til endring. Et alternativ var å legge behandlingen av begjæringer om gjenopptakelse til en domstol som er overordnet den domstolen som har avsagt den angrepne dommen. De to andre løsningene var å legge behandlingen til en særdomstol i form av en egen klagerett eller til en sideordnet domstol. Det første alternativet ble raskt satt til side med den begrunnelse¹⁸ at det ville være meget uheldig å gjennomføre den ordning at Høyesteretts kjæremålsutvalg(senere ankeutvalg) som første instans skulle behandle begjæringen om gjenopptakelse når angrepet rettes mot avgjørelsen av skyldspørsmålet¹⁹ i en lagmannsrettsdom. Alternativet om å opprette en egen klagerett ble også møtt med motstand fra departementet²⁰. Riktignok var det positivt at begjæringer om gjenåpning burde kunne behandles av et organ med distanse til domstolene og at en egen klagerett ville redusere en betydelig arbeidsbelastning for domstolene. Men en hovedinnvending mot forslaget var at det ikke forelå noe dokumentert behov for å opprette en egen klagerett. Videre anførte departementet at opprettelsen av en klagerett ikke var egnet til å øke allmennhetens tillit til domstolene. Det ble hevdet at en særlig klagerett bestående av blant annet personer som samtidig har roller i det ordinære domstolsapparatet, ville ha en slik faktisk tilknytning til de alminnelige domstolene at forslaget neppe ville redusere mistanker om kollegiale hensyn i gjenåpningssaker. Et lite juridisk miljø setter klare begrensninger for hvilken

¹⁷ Se ot.prp. nr. 70 (2000-2001) s. 9-10

¹⁸ Begrunnelsen stammet opprinnelig fra departementets forberedelse av straffeprosessloven, se ot.prp.nr.35 (1978-1979) s.230

¹⁹ Sml. strpl. § 321 Dette henger sammen med at Høyesterett ikke kan prøve bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, jfr. forutsetningsvis strpl. 306 andre ledd, og at bevisførselen er middelbar .

²⁰ Se ot.prp. nr. 70 (2000-2001) avsnitt 2.3

distanse man vil få til det alminnelige domstolsapparatet. En tredje innvending mot forslaget var at opprettelsen av en særlig klagerett ikke ville gi bedre rettssikkerhet reelt sett. Det ble hevdet at det kunne rettes alvorlige rettsikkerhetsmessige innvendinger mot en klagerett fordi det ikke var adgang til overprøving.

Den tredje løsningen, å la begjæringer om gjenåpning bli behandlet av en domstol sideordnet den rett som avsa den angrepne dommen, ble bedre mottatt blant de ulike høringsinstansene. En slik løsning ville gi adgang til flerinstansbehandling av det altoverveiende antall gjenopptakelsessaker, og det ble videre pekt på at det ikke ville oppstå ulemper med en sentralisert førstegangsbehandling i et langstrakt land som Norge.

I høringsbrev 14.juli 2000 ble det tatt initiativ til ytterligere ett alternativ. Dette gikk ut på å opprette en gjenopptakelseskommisjon etter engelsk mønster. Kommisjonen skulle være et uavhengig forvaltningsorgan med selvstendig ansvar for å utrede sakens faktiske og rettslige sider for deretter å avgjøre begjæringen om gjenåpning.

Etter dette foreslo justisdepartementet at det enten ble opprettet en egen gjenopptakelseskommisjon, eller at begjæringer om gjenåpning av straffesaker skulle avgjøres av en domstol sideordnet den domstolen som avsa den angrepne dommen. Uavhengig av hvilket alternativ som ble valgt, ble det foreslått at saker som gjenåpnes skulle behandles på nytt ved en domstol som er sideordnet den rett som avsa den angrepne dommen²¹.

Ved avveiningen²² mellom en gjenopptakelseskommisjon og en sideordnet domstol, var hensynet til en tillitvekkende ordning og evnen til å treffe materielt riktige avgjørelser av særlig betydning.

Det var og er fortsatt et viktig mål for lovgiveren å organisere rettergangen slik at den vekker tillit og respekt hos folk flest. Jo større distanse mellom dem som har avsagt dommen og dem som skal vurdere gjenopptakelse, desto mindre grunnlag er det for å hevde at en forutinntatt holdning kan telle med i avgjørelsen. Sviktende tillit er uheldig selv om premissene som tillitssvikten bygger på, er uriktige. Både en kommisjonsløsning og en sideordnet domstol ville kunne skape større distanse enn den tidligere ordning til den som avsa den angrepne dommen. Størst distanse, ifølge

²¹ Unntak for Høyesterett, som selv behandler saken på nytt dersom den gjenåpnes

²² Se Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 25-27

justisdepartementet, blir det med en kommisjon, som skal være et selvstendig organ utenfor det tradisjonelle domstolshierarkiet. Men det er imidlertid ikke bare spørsmålet om distanse som gjør seg gjeldende i forhold til hvilken løsning som vil være mest tillitsvekkende. Hensynet til en objektiv vurdering av saken har betydning for tilliten til den som skal behandle gjenåpningsbegjæringene. Kommisjonen skal ha et selvstendig ansvar for sakens opplysning, og skal selv ta aktive skritt for å innhente de opplysninger som er nødvendige for å kunne ta stilling til spørsmålet om gjenåpning. Men som departementet uttaler; når det regnes som et bidrag til å få godt forberedte avgjørelser om gjenåpning at kommisjonen selv skal innhente bevismateriale, må man ta på kjøpet at avgjørelsen treffes av det samme organet som helt eller delvis har lagt grunnlaget for avgjørelsen. Departementet ser riktignok ikke på dette som noen tungtveiende innvending mot å opprette en kommisjon. Kommisjonen har ikke tidligere gjort seg opp noen mening om siktedes straffeskyld, slik påtalemyndigheten må gjøre før det tas ut tiltale. Manglende objektivitet er derfor neppe noen stor innvending mot en kommisjonsordning. Objektiviteten er imidlertid i større grad sikret ved å legge avgjørelsen om gjenåpning til en sideordnet domstol.

Tilfeldighetsprinsippet i domstolene, hvor det langt på vei er tilfeldig hvilke fagdommere og lekdommere som avgjør den enkelte sak, har en tillitskapende effekt. Prinsippet har den fordel at domstolene, som en konsekvens av de ulike dommeres personlige holdninger, ikke får noen ”slagside” i den ene eller andre retning. Dette er generelt et hensyn av betydning. Det at kommisjonsalternativet innebærer en fast sammensetning, kan, i motsetning til domstolene, være med på å svekke tilliten til en kommisjon. Men en fast sammensetning kan også ha en rekke fordeler. Blant annet kan de faste medlemmene av kommisjonen opparbeide seg dels en spesialisering og dels en evne til å likebehandle saker.

Evnen til å treffe materielt riktige avgjørelser er et grunnleggende krav i vår prosessordning. I valget mellom en sideordnet domstol og en gjenopptakelseskommisjon tilsier dette hensynet at man bør velge det alternativet som i størst mulig utstrekning gjenåpner saker det er grunnlag for å gjenåpne, og som i minst mulig utstrekning gjenåpner saker der den opprinnelige dommen er riktig. Departementet mente derfor at det var særlig to forhold som var avgjørende for et organs evne til å treffe riktige avgjørelser:

”Rettsanvendelsen må være holdbar – den må bygge på en riktig tolkning av de relevante bestemmelsene, og på en riktig forståelse av bevisene, i tillegg til at regelen må være anvendt korrekt på det konkrete saksforhold – og dessuten må sakens faktiske sider være tilstrekkelig godt opplyst og korrekt vurdert”.

Etter disse kravene å dømme, ville det sannsynligvis ikke være noen stor forskjell på en kommisjon og en sideordnet domstol hva angår rettsanvendelsen. Departementet hevdet at en kommisjon ville være like godt rustet til å løse ulike rettslige spørsmål som de alminnelige domstolene er. Men på særlig et punkt kom forskjellene mellom de to løsningene frem: det gjaldt evnen til å få sakens faktiske sider opplyst, som svært ofte er det viktigste i gjenåpningssaker. På grunn av stor sakspågang og for lite ressurser ville en sideordnet domstol bare i begrenset grad ha mulighet til selv å ta initiativ for å få opplyst saken. Det vil da bli den domfelte som i bunn og grunn ville fått hovedansvaret for å avdekke forhold som kunne føre til gjenåpning. En kommisjon ville, blant annet i kraft av å skulle være selvstendig og uavhengig organ, ha større muligheter til selv å ta aktive skritt for å få opplyst sakens faktiske sider.

Norsk rettergang hviler på anklageprinsippet. Tanken er at partene, og da særlig påtalemyndigheten, vil kunne opplyse saken bedre enn det retten kunne gjort på egen hånd. I saker om gjenåpning er imidlertid utgangspunktet snudd. Det er her domfelte og ikke påtalemyndigheten som må avdekke de forhold som kan kvalifisere til gjenåpning. Departementet anførte videre i Ot.ptp.nr 70 (2000-2001) på side 27 at når det skal undersøkes om en dom har ført til et uriktig resultat, er det ikke gitt at dette best kan skje ved å bygge på samme prosessordning som i domstolen. I slike tilfeller hevdes det at det er best å legge til grunn en prosessordning med et annet tyngdepunkt, en ordning som stiller større krav til aktivitet hos det organet som skal ta stilling til begjæringen. Det er her en kommisjonsløsning særlig vil kunne gjøre nytten.

Men det var ikke bare hensynet til en tillitvekkende ordning og evnen til å treffe materielt riktige avgjørelser som gjorde seg gjeldende. Økonomiske ressurser og behovet for etterkontroll var andre hensyn av betydning. Det hersket ingen tvil om at det ville være mer kostbart å opprette en kommisjon enn å legge kompetansen til en sideordnet domstol. En kommisjon ville imidlertid kunne avlaste politi- og påtalemyndigheten samt domstolene, men det forelå ikke tall på hvor store besparelsene

ville være. Sett hen til økonomiske hensyn ville derfor løsningen med en sideordnet domstol være det mest fornuftige.

En kommisjonsløsning ville være en nyvinning som man ikke på forhånd kunne ha noen kunnskap om hvordan ville fungere i praksis. Departementet så derfor et behov for etterkontroll, for å undersøke hvorvidt ordningen, etter noen år, har hatt de virkningene som det søkte å oppnå. Derimot, å la en sideordnet domstol ta seg av gjenåpningsbegjæringene ville ikke by på noen utfordringer straffeprosessuelt.

Etter en utførlig saksbehandling med blant annet flere høringer kom departementet med følgende konklusjon²³:

”Etter en avveining av de kryssende hensyn i saken foreslår departementet å opprette en egen kommisjon for å behandle begjæringer om gjenopptakelse²⁴ av straffesaker.

Departementet har lagt avgjørende vekt på at behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringer bør innrettes på en måte som er mest mulig tillitvekkende, som i størst mulig utstrekning leder frem til materielt riktige avgjørelser, og som gjør det til et samfunnsansvar å avdekke urett som kan ha blitt begått”.

2.3 Kommisjonens sammensetning og saksbehandling

2.3.1 Sammensetning

På hvilken måte gjenopptakelseskommisjonen skal settes sammen, er hjemlet i strpl. § 395. Etter bestemmelsens 1.ledd følger det at ”kommisjonen skal ha fem faste medlemmer og tre varamedlemmer som tiltrer ved forfall. Kommisjonens leder, nestleder, ett annet fast medlem og to av varamedlemmene skal ha juridisk embetseksamen eller mastergrad i rettsvitenskap”.

²³ Se ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 27

²⁴ Gjenåpning per i dag.

Gjenopptakelseskommisjonen har per høsten 2009²⁵ følgende medlemmer:

Kommisjonslederen heter Helen Sæter og er tidligere dommer i Halden tingrett.

Nestleder er advokat Gunnar K. Hagen. De øvrige tre faste medlemmene er: Ingrid Bergslid Salvesen (utdanningsdirektør ved Universitetet i Tromsø), Birger Arthur Stedal (lagdommer i Gulating lagmannsrett) og Bjørn Rishovd Rund (forskningsdirektør ved Vestre Viken HF og professor II ved UIO).

Kommisjonen har for øvrig elleve tilsatte i et sekretariat, hvorav syv juridiske og to politifaglige utredere samt en kontorsjef og en sekretær. Kommisjonslederen er ansvarlig for sekretariatet. Utrederne har ifølge årsrapporten for 2009 erfaring fra blant annet advokatvirksomhet, domstolene, Justisdepartementet, Sivilombudsmannen, politiet, Rettsmedisinsk institutt, forsvaret og skatteetaten.

Kommisjonens leder utnevnes av Kongen i statsråd for en periode på 7 år uten adgang til gjenutnevning. Kommisjonens øvrige medlemmer og varamedlemmer oppnevnes av Kongen i statsråd for en periode på 3 år med adgang til én gjenoppnevning.

I situasjoner hvor gjenopptakelseskommisjonen ellers ikke ville være vedtaksfør, er det åpnet adgang for at departementet kan oppnevne stedfortredere for kortere tid eller for en enkelt sak, jfr. strpl. § 395 annet ledd.

2.3.2 Saksbehandling

Kommisjonen bestemmer selv sin arbeidsmåte og kan ikke instrueres om utøvelsen av den myndighet som den er gitt, jfr. Strpl. § 395 fjerde ledd.

Dersom en av medlemmene skulle være inhabile etter reglene i domstolloven, har medlemmet ikke adgang til å delta i behandlingen av den konkrete sak. Når gjenåpningsbegjæring av en straffesak foreligger, skal kommisjonen foreta en objektiv vurdering av om vilkårene for gjenåpning er oppfylt. Domfelte kan kreve sin sak gjenopptatt dersom bestemte vilkår²⁶ i medhold av strpl. Kap. 27 er oppfylt.

Gjenopptakelseskommisjonen har i hovedsak to oppgaver:

²⁵ Jfr. opplysninger fra kommisjonens årsrapport for 2009.

²⁶ Vilårene for gjenåpning av straffesaker vil behandles nærmere i avsnitt 3.

For det første skal kommisjonen sørge for at den nødvendige utredning av sakens faktiske og rettslige sider blir foretatt. Den kan innhente opplysninger på den måten den anser mest hensiktsmessig for å oppfylle utredningsplikten i strpl. § 398 1.ledd. I medhold av strpl. § 398a første og andre ledd kan Kommisjonen ta avhør av siktede og vitner etter reglene om bevisopptak²⁷ utenfor hovedforhandling. Det er da ett vilkår at minst tre av kommisjonens medlemmer må være tilstede under avhøret. Avhørene skal i utgangspunktet holdes for åpne dører, jfr. bestemmelsens fjerde ledd 1. pkt. Men dørene kan lukkes dersom spesielle vilkår er oppfylt, jfr. den samme bestemmelsens fjerde ledd 2.pkt²⁸. Kommisjonen kan, jfr. bestemmelsens siste ledd, også innkalle til avhør av siktede og vitner etter reglene om politiavhør²⁹. Dette er i praksis den viktigste og mest benyttede avhørsmetoden³⁰. Videre kan kommisjonen begjære bevisopptak, sette frem begjæring for tingretten om personundersøkelse og observasjon og om bruk av tvangsmidler etter strpl. kap. 14-16. Den kan også gi utleveringspålegg, oppnevne sakkyndige og foreta gransking. Disse tiltakene hjemles i strpl. § 398b første og annet ledd. Å be påtalemyndigheten å gjennomføre nærmere angitte etterforskningskritt, har kommisjonen anledning til etter bestemmelsens siste ledd.

For det andre skal kommisjonen treffe en avgjørelse. Den skal enten komme til at begjæringen tas til følge – med det resultat at saken dermed skal behandles på nytt – eller så skal den komme til at begjæringen ikke tas til følge.

I 2009 mottok kommisjonen 148³¹ begjæringer om gjenåpning. Tidligere år var antall begjæringer 157 i 2008, 150 i 2007, 173 i 2006, 140 i 2005 og 232 i 2004. Det ble i 2009 avsluttet til sammen 153 saker, hvorav 137 ble realitetsbehandlet. Av de realitetshandlede begjæringene er ni saker gjenåpnet, mens 41 begjæringer ikke ble tatt til følge. De resterende 87 begjæringene ble forkastet av kommisjonen eller lederen/nestlederen fordi de åpenbart ikke kunne føre frem. En adgang til å forkaste slike begjæringer følger av strpl. § 397 tredje ledd. Samtlige ni avgjørelser om gjenåpning har vært enstemmige. I fem av de 41 sakene der begjæringene ikke ble tatt til følge, var det dissens. Begjæringene som ble forkastet, ble enstemmig avgjort. De

²⁷ Jfr. strpl. §§ 270 flg.

²⁸ Sml. Dl. §§ 124 flg.

²⁹ Jfr. påt.instr.kap.8 og strpl. § 230.

³⁰ Jfr. opplysninger fra Gjenopptakelseskommisjonen.

³¹ Tall hentet fra kommisjonens årsberetning for 2009.

øvrige 16 sakene som ble avsluttet, ble avvist fordi de lå utenfor kommisjonens mandat³².

Begjæringene som kommisjonen mottar, inneholder naturlig nok ulike gjenåpningsgrunner. I følge opplysninger fra kommisjonens årsberetning for 2009³³ er det saker om seksuelle overgrep(27 stk inkludert seksuelle overgrep mot mindreårige), vold og trusler(28 stk), narkotika (18 stk) og bedrageri, utroskap og korrupsjon(18 stk) som utgjør flertallet av gjenåpningsbegjæringene. I følge tidligere årsberetninger ser man at dette, for de tre første sakstypene, er i samsvar med årene 2004, 2005, 2006, 2007 og 2008. For den siste, bedrageri, utroskap og korrupsjon, foreligger det ingen statistikk i forhold til lignende kategorisering. Av tabellen³⁴ under kan man lese hvilke type straffbare handlinger som oftest ligger til grunn for begjæring om gjenåpning overfor gjenopptakelseskommisjonen:

Straffbar handling/mottatt begjæring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Antall/handling
Seksuelle overgrep inkl mot mindreårige	46	31	24	24	17	27	169
Vold, trusler	55	33	50	44	45	28	255
Narkotika	25	12	26	20	19	18	120
Vinning	28	27	24	24	42	4	149
Antall totalt pr. år	154	103	124	112	123	77	693

Tabellen viser at det er saker om vold og trusler som er overrepresentert, med 255 saker, på statistikken over hvilke straffbare handlinger som har resultert i en gjenåpningsbegjæring. Deretter kommer henholdsvis saker om seksuelle overgrep, med 169 stk, og saker om vinningskriminalitet med 149 stk. Man kan videre lese at narkotikasaker kommer på en fjerde plass i dette selskapet. At disse straffbare handlingene ligger til grunn for flertallet av antall begjærte gjenåpningssaker er formodentlig ikke så rart. Det å bli dømt for slike lovbrudd kan oppleves som svært belastende og føre til store sosiale konsekvenser for de dømte. Dette kan være med på

³² For eksempel begjæring om gjenåpning av forvaltningsvedtak og vedtatte forelegg.

³³ Jfr. kommisjonens årsberetning for 2009, tabell s. 6.

³⁴ Tall hentet fra kommisjonens årsberetning for 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 og 2009. Den er ikke uttømmende.

føre til større vilje til å søke saken gjenåpnet. Også de som har blitt dømt for grove forbrytelser med lange straffer vil antakelig også ønske å få sin sak gjenåpnet.

2.3.3 Kommisjonens funksjon som et uavhengig forvaltningsorgan

Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker er et uavhengig forvaltningsorgan. Under forberedelsen av en kommisjonsløsning, understreket departementet kravet om uavhengighet ved klare begrensninger i regjeringens og departementets adgang til å instruere kommisjonen³⁵:

”Å avgjøre om vilkårene for gjenopptakelse foreligger eller ikke, er en virksomhet med nært slektskap til domstolenes arbeid. I slike spørsmål bør kommisjonen kunne treffe sine avgjørelser uavhengig av stadig skiftende politiske strømninger, på samme måte som domstolene er suverene under utøvelsen av den dømmende myndighet. Når det gjelder saksbehandlingen, vil denne normalt være uten direkte betydning for om en sak blir gjenopptatt eller ikke. Disse spørsmål henger imidlertid så nøye sammen med de foregående, at de etter departementets oppfatning bør behandles på samme måte. Departementet bør derfor ikke kunne gi instruks om slike forhold. Instruks om rent organisatoriske og andre administrative forhold står i en annen stilling. På disse områder bør kommisjonen være underlagt Justisdepartementets instruksjonsmyndighet på vanlig måte, med mindre instruksene er av en slik karakter at de kan få betydning for rettsanvendelsen eller skjønnsutøvelsen eller begge deler. I så fall må prinsippet om kommisjonens uavhengighet slå igjennom, og begrense instruksjonsmyndigheten.”

At kommisjonen er søkt sikret uavhengighet både fra domstolene og forvaltningen ser man tydelige spor etter i strpl. kap. 27 om gjenåpning. Dette følger både av strpl. § 395 siste ledd om at regler for kommisjonens arbeidsmåte mv. bare kan gis av Kongen i statsråd, at kommisjonen ikke kan instrueres ”om sin utøving av myndighet” og av strpl. § 395 tredje ledd om at kommisjonens avgjørelser bare kan angripes ved anke når det er uttrykkelig bestemt.

³⁵ Jfr Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 28-29

Selv om Gjenopptakelseskommisjonen er et forvaltningsorgan, skal imidlertid dens saksbehandling skje etter reglene i straffeprosessloven. Dette følger av forvaltningsloven 1967 § 4 første ledd bokstav b der det heter at ”med mindre annet er særskilt bestemt”, gjelder loven ikke ”saker som forvaltningsorganet selv behandler eller avgjør i medhold av rettspleielovene (straffeprosesslovene, domstolloven, tvisteloven, voldgiftsloven, tvangsfullbyrdelsesloven, skjønnsloven)...”

Kommisjonen har plikt til å veilede den som ber om å få sin sak behandlet på nytt, jfr. strpl. § 397 første ledd. At den har en veiledningsplikt, gjør at kommisjonen distanserer seg betraktelig i forhold til den saksbehandling domstolen praktiserer. Parallellen til fvl. § 11 om forvaltningsorganenes alminnelige veiledningsplikt er innlysende.

2.3.4 Overprøving av kommisjonens avgjørelser

Overprøving av gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser har vært et tema som det tidligere har vært begrenset med teori og rettspraksis på. I den senere tid har dette imidlertid endret seg noe. Høyesterett har de siste årene avsagt flere avgjørelser som setter overprøving av kommisjonens avgjørelser på dagsordenen. Med grunnlag i forarbeider og nyere rettspraksis vil jeg i det følgende gi en oversikt over gjeldende rett.

Spørsmålet om overprøving av kommisjonens avgjørelser ble behandlet under forberedelsen av et nytt gjenåpningsinstitutt. Problemstillingen her var om kommisjonens avgjørelser skulle kunne helt eller delvis overprøves eller om dens avgjørelser skulle være endelig. Det var også et spørsmål om hvordan adgangen til å gå til sivilrettslig søksmål mot Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser skulle reguleres.

Ifølge forarbeidene³⁶ gikk flertallet av høringsinstansene, blant annet riksadvokaten, Oslo statsadvokatembeter, Den Norske advokatforening m.fl., inn for at kommisjonens avgjørelse skulle være endelig. Riksadvokaten pekte først og fremst på at ”enhver sak må ha en ende og at det neppe gir økt rettssikkerhet å åpne for overprøving av

³⁶ Jfr. Ot.prp.nr.70 s. 44-47.

kommisjonens avgjørelser. De saker det er aktuelt å vurdere gjenopptakelse av vil etter to-instansreformen oftest være behandlet både i Høyesterett eller i Høyesteretts kjæremålsutvalg³⁷. En ytterligere prøving for kommisjonen, i tillegg til adgangen til å fremsette ny begjæring for kommisjonen, må være tilstrekkelig...”.

Justisdepartementet sa seg langt på vei enig med flertallet om at kommisjonens avgjørelse skulle være endelig, men det anførte at en fullstendig avskjæring av domstolsprøving ville være konstitusjonelt betenkelig. Riktignok ville behovet for domstolskontroll være mindre enn overfor en del andre forvaltningsorganer fordi kommisjonen skal være et domstolslignende organ med særlig vekt på uavhengighet og betryggende saksbehandlingsregler. På den annen side dreier det seg om avgjørelser som kan ha stor betydning for den enkelte, og at hensynet til rettssikkerheten taler for domstolsprøving.

På bakgrunn av disse kryssende hensynene, kom departementet til at de samme reglene må gjelde for domstolsprøving av kommisjonens avgjørelse som for domstolsprøving av andre typer forvaltningsvedtak. Det vil da være adgang til å anlegge et sivilrettslig ugyldighetssøksmål mot kommisjonen, noe som igjen vil føre til at kommisjonen vil være undergitt Sivilombudsmannens kontroll.

Tidligere, da avgjørelsesmyndigheten var hos domstolene, var det etter strpl. § 377 adgang til å påkjære en kjennelse uavhengig av om den gikk ut på å godta eller avslå en gjenåpningsbegjæring. Strpl. § 377 ble ikke forandret som følge av endringen av gjenåpningsinstituttet, men adgangen til å anke en kjennelse etter § 377 er avskåret der kjennelsen ”etter særskilt lovregel er uangripelig”.

Etter strpl. § 395 tredje ledd følger en slik ”særskilt lovregel”. Det heter her at ”kommisjonens avgjørelser kan bare ankes eller brukes som ankegrunn der det er uttrykkelig sagt i loven”. Bestemmelsen begrenser således retten til strafferettslig overprøving av kommisjonens avgjørelser, men den regulerer ikke adgangen til å gå til sivil søksmål.

³⁷ I dag har kjæremålsutvalget endret navn til ankeutvalget, dette skjedde i forbindelse med ikrafttreddelsen av ny tvistelov.

Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser kan deles i to hovedgrupper³⁸; de prosessuelle³⁹(prosessledende) avgjørelser og de materielle⁴⁰ avgjørelser. Et spørsmål blir da om strpl. § 395 tredje ledd inkluderer begge grupper, slik at alle avgjørelser er unntatt strafferettslig overprøving. Etter tolkning av ordlyden, jfr. ”kommisjonens avgjørelser”, kan det ikke pekes på noen form for begrensning. Dette er også i tråd med forarbeidene⁴¹, jfr. under, der det blant annet følger at bestemmelsens tredje ledd skal omfatte både kommisjonens avgjørelse av om begjæringen skal tas til følge og kommisjonens prosessledende avgjørelse.

En slik oppfatning har også Høyesterett fastholdt i en kjennelse i Rt. 2008 s. 1571. Saken gjaldt spørsmålet om det var adgang til å gå til sivilt søksmål om prosessledende avgjørelser truffet av gjenopptakelseskommisjonen. Høyesteretts ankeutvalg kom her til at en realitetsavgjørelse, altså om gjenåpning skal tillates eller ikke, klart kan overprøves ved sivilt søksmål. Men spørsmålet om prosessledende avgjørelser kunne overprøves, var mer tvilsomt. Ankeutvalget mente at forarbeidene etterlot en viss tvil på dette punkt, men det kom til at kommisjonens prosessledende avgjørelser også kan overprøves i den grad slike avgjørelser i forvaltningen ellers kan være grunnlag for selvstendig søksmål.

Man kan med dette derfor trekke den slutning at alle kommisjonens avgjørelser, både prosessledende og materielle, er avskåret fra strafferettslig overprøving. Sivilrettslig overprøving er det imidlertid adgang til.

Spørsmålet om domstolenes kompetanse ved prøving av avgjørelser truffet av gjenopptakelseskommisjonen har også nylig vært tema for Høyesterett. Høyesteretts dom av 12. oktober 2010 gjaldt prøving av en avgjørelse truffet av kommisjonen om ikke å ta til følge en begjæring om gjenåpning av sak om ankenektelse. Høyesterett fastholdt, i tråd med tidligere Høyesterettspraksis og EMDs praksis, at nektelse av en anke etter strpl. § 321 andre ledd krever begrunnelse. Det dreide seg her om overprøving av en realitetsavgjørelse. Kommisjonens avgjørelse ble kjent ugyldig på grunnlag av uriktig rettsanvendelse. Om selve adgangen til overprøving av

³⁸ Jfr. Hov, s. 608-610.

³⁹ Avgjørelser som styrer sakens gang.

⁴⁰ Avgjørelser om saken skal tillates gjenåpnet eller ikke.

⁴¹ Jfr. Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 73 om bemerkninger til § 395 tredje ledd.

kommisjonens avgjørelser fant Høyesterett støtte i forarbeidene⁴² (se forrige avsnitt) og fastslo at en domfelt som har fått avslått sin begjæring om gjenåpning, kan anlegge gyldighetssøksmål for domstolene for prøving av Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse.

I forhold til reguleringen av adgangen til overprøving av gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser, er det flere ulike og dels motstridende hensyn som gjør seg gjeldende. Å avskjære en strafferettslig overprøving innebærer at den domfelte isteden må gå til sivil søksmål. Dette er både tidkrevende og kostbart, og medfører en høyere terskel for folk flest til å ta rettslige skritt. En slik ordning vil derfor være forbeholdt de ressurssterke, mens det for de uten særlige ressurser innebærer et inngrep i deres rettssikkerhet. Men lovgiver har hatt til hensikt å kompensere for dette ved å sikre en grundig og betryggende saksbehandling i gjenopptakelseskommisjonen, slik at dens avgjørelser skal være mest mulig riktige og endelige, og dermed minske behovet for sivilrettslig søksmål.

Adgangen til å anke kommisjonens avgjørelser ville, ut fra tidligere erfaringer, hatt den konsekvens at svært mange avgjørelser ville ha blitt anket. Dette ville være både tid- og ressurskrevende, men mest av alt ville det ha begrenset kommisjonens verdi til kun å være et utredningsorgan for domstolene i en ny sak om gjenåpningsspørsmålet.⁴³

Hensynet bak kommisjonens omdømme og tillitskapende virkning tilsier også å gjøre dens avgjørelser mest mulig endelige. Det samme gjør kostnads- og effektivitetshensyn.

Muligheten for overprøving av kommisjonens avgjørelser er etter dette begrenset til den alminnelige sivilrettslige søksmålsadgang samt klage⁴⁴ til Sivilombudsmannen.

⁴² Jfr. Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 44-47

⁴³ Jfr. Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 47.

⁴⁴ Jfr. Sivilombudsmannsloven av 22.juni 1962

3 Vilkårene for gjenåpning av straffesaker

Vilkårene for når en sak kan gjenåpnes til ny behandling i domstolen, følger av strpl. §§ 390-393 jfr. § 389 første ledd. Etter strpl. § 389 første ledd kan en sak som er rettskraftig avgjort⁴⁵ begjæres gjenåpnet.

I straffeprosessloven kap. 27 om gjenåpning skilles det mellom gjenåpning til gunst for siktede og gjenåpning til skade for siktede. I medhold av straffeprosessloven § 390 følger vilkårene for gjenåpning uavhengig av om det er til skade eller til gunst for siktede. Gjenåpning til gunst for siktede er hjemlet i strpl. §§ 391 og 392.

Bestemmelsene om gjenåpning til skade for siktede følger av § 393. Det er tilstrekkelig for gjenåpning av en straffesak at vilkårene er oppfylt etter én av bestemmelsene.

Jeg vil i det følgende ta for meg en kronologisk gjennomgang av lovgrunnlaget for om en straffesak skal kunne gjenåpnes. Gjenåpning til skade for siktede er i praksis ikke like aktuelt⁴⁶ som gjenåpning til gunst for siktede, og strpl. § 393 vil derfor ikke være gjenstand for den samme type fremstilling som de øvrige bestemmelsene til gunst for siktede.

Videre faller gjenåpningsgrunnene i to hovedgrupper⁴⁷: For det første der gjenåpningsgrunnene anføres i forhold til grove saksbehandlingsfeil ved avgjørelsen og for det andre der de påberopes i forbindelse med vesentlige mangler ved avgjørelsesgrunnlaget.

3.1 Grunnlaget for gjenåpning

3.1.1 Straffeprosessloven § 390

Bestemmelsens første ledd lyder:

⁴⁵ Jfr. Strpl. § 50

⁴⁶ Adgangen til gjenåpning til skade for siktede er mye snevrere enn adgangen til gjenåpning til gunst for siktede. Gjenåpning til skade for siktede vil i så fall mest sannsynlig begjæres av påtalemyndigheten.

⁴⁷ Jfr. Jo Hov, Rettergang I, s. 615

”Gjenåpning kan kreves når en dommer eller et lagrettemedlem som har deltatt i behandlingen av saken, etter loven var utelukket fra dommerstillingen eller ugild, og det er grunn til å anta at dette kan ha hatt betydning for avgjørelsen. ”

Første ledd dreier seg om saksbehandlingsfeil. Feilen vurderes i forhold til hvorvidt en dommer eller et lagrettemedlem var ”utelukket fra dommerstillingen eller ugild”. Det dreier seg her med andre ord om de tilfellene der det fattes avgjørelse i en sak og hvor det i ettertid viser seg at dommeren eller lagrettemedlemmet var inhabil eller ikke hadde kompetanse til å dømme. Bestemmelsen vil også omfatte den situasjonen at en dommerfullmektig har pådømt en straffesak med strafferamme på mer enn seks års fengsel(strpl. § 276 fjerde ledd)⁴⁸. Det er også et vilkår at det må være sammenheng mellom saksbehandlingsfeilen og resultatet saken fikk, såkalt årsakssammenheng. Det må da være ”grunn til å anta at dette kan ha hatt betydning for avgjørelsen”.

Bestemmelsens andre ledd er som følger:

”Gjenåpning kan likevel ikke kreves av en part som har eller kunne ha gjort feilen gjeldende under saken ”.

Gjenåpning er i medhold av denne lovregelen avskåret dersom en saksbehandlingsfeil ble påberopt under hovedforhandlingen eller man hadde kunnskap om feilen men unnlot å opplyse retten om det. Etter strpl. § 392 har den tiltalte imidlertid fortsatt adgang til gjenåpning av sin sak, se avsnitt 3.1.3.

Etter forarbeidene⁴⁹ har denne gjenåpningsgrunnen i realiteten svært liten praktisk betydning. Ugildhet eller dommerinhabilitet er en saksbehandlingsfeil, og der parten ikke har hatt kunnskap om feilen tidligere, vil han kunne benytte seg av den som grunnlag for anke selv om den ordinære ankefrist er utløpt. Men det kan imidlertid tenkes at strpl. § 392 kan få betydning overfor dommer av Høyesterett, for her er jo ankeadgangen avskåret.

⁴⁸ Se Hov, Rettergang I, s. 621

⁴⁹ Jfr. Innstilling om Rettergangsmåten i Straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen . S. 342

I kommisjonens virke har strpl. § 390 kun vært prøvet ved to anledninger. Og den har da vært én av flere bestemmelser som grunnlag for en gjenåpningsbegjæring. I begge tilfeller har begjæringene ikke blitt tatt til følge.⁵⁰

3.1.2 Straffeprosessloven § 391

Bestemmelsen er avgrenset til gjenåpning til gunst for siktede og gjør seg gjeldende i de tilfellene hvor det enten har blitt avdekket straffbare forhold under hovedforhandlingen eller hvor det foreligger en ny omstendighet eller det skaffes frem et nytt bevis som kan være egnet til frifinnelse. I det følgende anses det terminologisk mest riktig å behandle paragrafens ledd i hvert sitt avsnitt.

3.1.2.1 Strpl. § 391 nr. 1:

Til gunst for siktede kan gjenåpning kreves:

”når dommer, lagrettemedlem, protokollfører, tjenestemann i politi eller påtalemyndighet, aktor, forsvarer, sakkyndig eller rettstolk har gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken, eller et vitne har gitt falsk forklaring i saken, eller et dokument som er brukt under saken er falsk eller forfalsket, og det ikke kan utelukkes at dette har innvirket på dommen til skade for siktede”.

Dersom det viser seg at noen av aktørene⁵¹ i en straffesak har begått straffbare forhold⁵² i forbindelse med saken, vil dette kunne gi grunnlag for å stille spørsmålstegn ved den endelige doms resultat. Man beveger seg her inn i et område hvor det viser seg at det faktisk foreligger feil ved domspremissene. Det er et vilkår etter denne bestemmelsen at dommeren eller noen som har opptrådt i saken, faktisk har utvist et straffbart forhold, jfr. ordene ”gjort seg skyldig i straffbart forhold”.

Mistanke er med andre ord ikke nok⁵³. Dette kan gi grunnlag for gjenåpning.

Gjenåpningsgrunn kan også foreligge dersom et vitne har gitt falsk forklaring eller

⁵⁰ Jfr. Jane Dullum, ”Justisfeil i straffesaker – en analyse av saker behandlet av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker i perioden 2004-2009”, s.73

⁵¹ For eksempel dommer, lagrettemedlem, polititjenestemann, aktor, forsvarer, sakkyndig eller rettstolk

⁵² Eksempelvis bestikkelser og ødeleggelse av bevis.

⁵³ Jfr. Hov, Rettergang I s. 619.

et saksdokument har vært falskt. Men her er det imidlertid ikke noe vilkår om at det må foreligge en straffbar handling⁵⁴. Derimot er det bare den bevisst uriktige forklaring som er falsk i lovens forstand. Det må være utvist forsett i forhold til forklaringen. Dette er lagt til grunn i Rt. 1998 s. 1112 samt Rt. 2000 s. 1285⁵⁵. Grunnlag for gjenåpning foreligger derfor ikke der en part uaktsomt eller i god tro har avgitt uriktig forklaring. Men i motsetning til dette, dersom en utenforstående har avgitt falsk forklaring eller tatt i bruk falske dokumenter, kan gjenåpning påberopes selv om partene har vært i god tro. Det samme må også gjelde med hensyn til et saksdokument – forfalskningen av dokumentet må være bevisst.

Dersom gjenåpning skal tillates, har bestemmelsen ett tilleggsvilkår som må være oppfylt. Det må ikke kunne ”utelukkes” at det straffbare forholdet eller det falske dokumentet har hatt innvirkning på dommen ”til skade for siktede”, jfr. bestemmelsens siste setning. Ifølge Bjerke og Keiserud⁵⁶ skal det ikke mye til før dette vilkåret er oppfylt: Det kreves ”en viss mulighet, men ikke så meget som når loven sier at en feil *kan ha innvirket*... eller *grunn til å anta*”.

Strpl. § 391 nr. 1 gir hjemmel for gjenåpning når vilkårene er oppfylt. Det er i perioden 2004-2009 ikke gjenåpnet saker etter denne bestemmelsen. Det ble riktignok begjært gjenåpning på grunnlag av § 391 nr.1 i en sak om uaktsomt bildrap. Kommisjonen fant imidlertid på bakgrunn av sakens opplysninger, at det ikke forelå grunnlag for å stadfeste at noen av aktørene i saken hadde gjort seg skyldige i straffbare forhold. Begjæringen ble nektet fremmet.⁵⁷

3.1.2.2 Strpl. § 391 nr. 2:

Til gunst for siktede kan gjenåpning kreves:

⁵⁴ Jfr. Hov, Rettergang I s. 620.

⁵⁵ Begge avgjørelsene gjaldt voldtektssaker som ikke ble tillatt gjenåpnet, jfr. straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd. Uttalt at kjennetegnet på en falsk forklaring er at det gis en bevisst usann forklaring.

⁵⁶ Jfr. Hans Kristian Bjerke og Erik Keiserud: Straffeprosessloven II, 2001, s. 1228.

⁵⁷ Jfr. Jane Dullum, ”Justisfeil i straffesaker – en analyse av saker behandlet av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker i perioden 2004-2009”, s.75

”når en internasjonal domstol eller FNs menneskerettskomité i sak mot Norge har funnet at

- a) avgjørelsen er i strid med en folkerettslig regel som Norge er bundet av, og ny behandling må antas å burde føre til en annen avgjørelse, eller
- b. saksbehandlingen som ligger til grunn for avgjørelsen er i strid med en folkerettslig regel som Norge er bundet av, hvis det er grunn til å anta at saksbehandlingsfeilen kan ha innvirket på avgjørelsens innhold, og gjenåpning er nødvendig for å bøte på den skade som feilen har medført”.

Strpl. § 391 nr 2 hjemler det forholdet at en internasjonal domstol eller FNs menneskerettighetskomité kommer til en annen løsning av et folkerettslig spørsmål enn den som norske domstoler har bygget på i samme saksforhold⁵⁸. Det er her et vilkår at den internasjonale domstols eller FNs komitées avgjørelse er knyttet til den sak som begjæres gjenåpnet. Dersom den avgjørelsen begjæringen gjelder er en annen enn den traktatbruddet knytter seg til, vil det ikke være grunnlag for gjenåpning.

Etter paragrafens litra a kan gjenåpning kreves når avgjørelsens innhold er i strid med folkeretten. Det samme gjelder der hvor selve saksbehandlingen hevdes å være i strid med en folkerettslig regel Norge er bundet av, jfr. litra b. Viktige konvensjoner som Den europeiske menneskerettskonvensjon og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter er i dag inkorporert i norsk lov, jfr. menneskerettsloven § 2, og gjelder dermed som norsk lov. Dette betyr at forholdet mellom nasjonal og internasjonal rett – mer enn tidligere – tas hensyn til under domstolsbehandling av en straffesak.

Videre blir det, jfr. bestemmelsens litra b, avgjørende om det er ”grunn til å anta” at feilen ”kan ha innvirket på avgjørelsens innhold⁵⁹”. Dette skal forstås på samme måte som likelydende vilkår i strpl. § 343 første ledd, som gjelder konsekvensene av ordinære saksbehandlingsfeil. Det er også et vilkår at ”gjenåpning er nødvendig for å bøte på den skade som feilen har medført”. Hvis

⁵⁸ Jfr. Andenæs, Norsk straffeprosess 4. Utg. s. 575

⁵⁹ Etter mønster av strpl. § 390, jfr Ot.prp.nr. 70 (2000-2001) s. 55.

feilen består i for lang saksbehandlingstid, kan det for eksempel være like hensiktsmessig at skaden søkes avbøtt ved erstatning til domfelte⁶⁰.

Kommisjonen har gjenåpnet fire saker i medhold av strpl.§ 391 nr.2. To av sakene gjaldt narkotika, en sak gjaldt økonomisk kriminalitet samt den siste gjaldt sprengning av en bygning der en person omkom. Det ble avsagt ny dom i alle de fire sakene.

I to av sakene kom kommisjonen til at det var en saksbehandlingsfeil at lagmannsretten hadde tillatt opplesning av politiforklaring til en medtiltalt og at denne feilen kunne ha virket inn på avgjørelsens innhold. Dette ble, etter at de domfelte klaget sakene inn for EMD, ansett som en krenkelse av EMK art. 6 nr. 1 og 3 om ”fair trial”, ved at de siktedes rett til krysseksaminering under lagmannsrettens behandling ble krenket. Kommisjonen tok på dette grunnlag begjæringen til følge. Etter ny domstolsbehandling ble de to domfelte idømt mildere straff.

Den tredje saken dreide seg om ubegrunnet ankenektelse. Domfelte klaget saken inn for FNs menneskerettighetskomité som kom til at Norge hadde krenket domfeltes rett til å få domfellelsen og straffutmålingen prøvet av en høyere instans. Det forelå derfor brudd på SP⁶¹ art. 14 nr. 5. På grunnlag av at saksbehandlingsfeilen kunne ha virket inn på avgjørelsens innhold og at det ikke kunne ses ”andre muligheter til å bøte på den skade som har skjedd enn at saken blir gjenåpnet”, fattet kommisjonen et vedtak om gjenåpning. Etter ny behandling i lagmannsretten ble domfelte frifunnet.

Den fjerde saken dreide seg om nektelse av en anke som gjaldt saksbehandlingsfeil på grunnlag av at en lagdommer var inhabil som følge av at dommeren tidligere hadde tatt del i avgjørelsen av et fengslingskjæremål fra domfelte. Domfelte klaget saken inn for EMD, som kom til at EMK art. 6 nr. 1 var brutt. Domstolsbehandlingen var i strid med prinsippet om ”fair trial” ved at siktedes rett til å få saken håndtert av en upartisk domstol ikke var tilfredsstillende nok. Domfelte begjærte gjenåpning og kommisjonen kom til at

⁶⁰ Jfr. Andenæs s. 576

⁶¹ FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter.

det var en rimelig mulighet for at feilen kunne ha innvirket på avgjørelsens innhold som følge av at det dreide seg om en saksbehandlingsfeil i form av habilitet. Begjæringen om gjenåpning ble tatt til følge. Etter ny behandling i domstolen fikk domfelte redusert straff.⁶²

3.1.2.3 Strpl. § 391 nr. 3:

Til gunst for siktede kan gjenåpning kreves:

”når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller avvisning eller til anvendelse av en mildere strafferegel eller en vesentlig mildere rettsfølge. I sak hvor det ikke er idømt frihetsstraff, overføring til tvungent psykisk helsevern etter straffeloven § 39, tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a eller rettighetstap, kan det ikke påberopes nye opplysninger eller bevis som vedkommende burde ha gjort gjeldende på et tidligere tidspunkt”.

Straffeprosessloven § 391 nr. 3 er det praktisk viktigste og mest påberopte grunnlag for gjenåpning. Bestemmelsen retter seg mot de tilfeller hvor det skaffes til veie nye opplysninger som kan resultere i en frifinnelsesdom.

Det er en rikholdig rettspraksis i forbindelse med strpl. § 391 nr. 3. En stor del av disse sakene har fått stor oppmerksomhet gjennom medienes søkelys. Liland-saken⁶³, Treholt-saken⁶⁴ og Fritz Moen-sakene⁶⁵ er saker de fleste av oss har hørt om. Fritz Moen var et offer i Norgeshistoriens største rettsskandale. Jeg vil derfor i stor grad ta for meg Fritz Moen-sakene under avsnitt 4.

⁶² Jfr. Jane Dullum, ”Justisfeil i straffesaker –en analyse av saker behandlet av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker i perioden 2004-2009”, s. 48-49.

⁶³ Rt. 1994 s. 1149

⁶⁴ Eidsivating lagmannsretts dom 20. juni 1985

⁶⁵ Rt. 2003 s. 1389

Bestemmelsen inneholder to vilkår som begge må være oppfylt dersom gjenåpning skal tillates: Det må først og fremst foreligge nye omstendigheter eller bevis. Deretter må disse nye omstendighetene eller bevisene ”synes egnet til å føre til frifinnelse” eller mildere straff. Jeg vil i det følgende vurdere disse to vilkårene hver for seg.

”Ny omstendighet eller nytt bevis”:

”Nye omstendigheter” kan være faktiske forhold som ikke tidligere har kommet frem i saken, for eksempel at det forelå en nødvergesituasjon eller at siktede var sinnssyk eller bevisstløs i gjærningsøyeblikket. Eksempler på ”nye bevis” kan være nye vitneforklaringer eller nye tekniske funn. Loven likestiller nye omstendigheter og nye bevis⁶⁶. Det har derfor ingen betydning om det som er nytt, faller i den ene eller den andre kategorien. Kategoriene kan i stor grad også sies å gå inn i hverandre. Videre må det dreie seg om faktiske forhold. En ny rettstilstand, for eksempel at Høyesterett har avsagt en dom som bygger på en annen tolkning av straffebudet, er ikke en ny omstendighet i paragrafens forstand. Dette er slått fast i Rt. 2000 s. 1721⁶⁷.

Det regnes heller ikke som en ”ny omstendighet” at domfelte har en ny forståelse av et forhold som ble behandlet under hovedforhandlingen. Et eksempel er dersom domfelte anfører at en vitneforklaring skal tolkes på en annen måte enn han gjorde gjeldende under hovedforhandlingen og som dommer bygger på. Men dette gjelder imidlertid ikke alle nye tolkninger. Dersom en sakkyndig foretar en ny gjennomgang av tekniske bevis som har vært gjenstand for behandling under saksbehandlingen, er dette å regne som et nytt bevis. Dette gjelder selv om den nye gjennomgangen ikke er basert på nytt materiale, men bare på en ny vurdering av de opprinnelige sakkyndige rapportene. Dette er lagt til grunn i en uttalelse i Liland-saken⁶⁸:

⁶⁶ Jfr. Andenæs s. 577

⁶⁷ Saken gjaldt ulovlig beite av rein, der gjenåpningsbegjæringen rettet seg mot lovanvendelsen under skyldspørsmålet. Høyesterett hadde tidligere prøvet denne lovanvendelse i kjennelse. Høyesteretts kjæremålsutvalg er da riktig instans til å prøve begjæringen om gjenopptakelse, jfr. strpl. § 394. Høyesterett pekte videre på at Statens etterfølgende tolking av hjemmelsgrunnlaget for den aktuelle fredning, jfr. reindriftsloven § 11 annet ledd, er ingen ny omstendighet eller et nytt bevis i forhold til kjennelsen i Rt-1986-403. Disse begrepene slik de er benyttet i straffeprosessloven § 391 nr. 3, omfatter ikke et endret syn på et rettsspørsmål i en sak som er rettskraftig avgjort,

⁶⁸ Rt.1994 s. 1149.

”At nye sakkyndige erklæringer kan danne grunnlag for gjenopptakelse selv om de ikke bygger på nytt materiale, er ikke tvilsomt og heller ikke bestridt av påtalemyndigheten”.(s. 1155).

Høyesterett uttalte nærmere om dette i Torgersen-kjennelsen⁶⁹ på side 1538:

”Nye sakkyndige erklæringer kan imidlertid bli ansett som nye bevis, selv om de ikke er basert på nytt materiale, jfr. blant annet Rt. 1994 s. 1149. Nye undersøkelser av teknisk bevismateriale i saken, eksempelvis med grunnlag i nye metoder eller nye generelle innsikter, vil således kunne anses som nye bevis. Også nye sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer av tidligere sakkyndiges uttalelser, vil kunne anses som nye bevis, i hvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning”.

Nye sakkyndige erklæringer i strid med de opprinnelige erklæringene var blant annet en viktig årsak til gjenåpning av Liland-saken.

Alle fakta som ikke har kommet frem under hovedforhandlingen, er å anse som nye omstendigheter. Det være seg forklaring fra et nytt vitne eller funn av et nytt teknisk bevis som for eksempel fingeravtrykk eller blodspor. Tilsvarende gjelder også i hovedsak dersom en ny dom mot en annen tiltalt som er basert på de samme faktiske forhold, ender med frifinnelse. Dette er lagt til grunn i Rt. 1991 s. 810⁷⁰.

”Synes egnet til frifinnelse” eller ”mildere straff”:

I tillegg til at det må foreligge ”nye omstendigheter” eller ”nytt bevis”, er det et vilkår at de nye opplysningene må ”synes egnet til” å føre til frifinnelse eller mildere straff i den nye saken. Her ligger det ikke et krav om at frifinnelse skal være mest sannsynlig. Det er nok at de nye opplysningene innebærer at det er en rimelig mulighet for at domfelte

⁶⁹ Rt. 2001 s. 1521.

⁷⁰ Saken gjaldt overtredelse av vegtrafikklovens bestemmelser. Høyesterett fastslo her at en ny dom med tilknytning til samme saksforhold i tidligere pådømt sak kan være en « ny omstendighet » i relasjon til straffeprosessloven § 391 nr. 3.

vil bli frifunnet eller kan straffes vesentlig mildere i en ny sak. Dette er slått fast i Liland-saken⁷¹:

”...formuleringen ”synes egnet til” betyr at en rimelig mulighet er tilstrekkelig. Sannsynlighetsovervekt for at domfelte vil bli frifunnet ved en ny behandling av saken, kreves ikke.”(s. 1157)

Når man skal ta stilling til om nye omstendigheter eller nye bevis er egnet til frifinnelse, følger det av Høyesteretts praksis at disse nye opplysningene må sees i sammenheng med det som ble lagt til grunn i den opprinnelige saken. Et eksempel er Rt. 2005 s.1665⁷²:

”Vurderingstemaet er hvilken betydning de nye omstendigheter eller bevis ville hatt dersom de hadde foreligget for retten da saken ble pådømt og hadde kunnet ses i sammenheng med de bevis som den gang forelå for den dømmende rett, jf. Rt.-2003-940 avsnitt 39. Det er først når frifinnelse mv. etter en slik samlet bevisbedømmelse fremstår som en rimelig mulighet at de nye forhold gir grunnlag for gjenopptakelse etter bestemmelsen.”

I sak hvor det ikke er idømt frihetsstraff, overføring til tvungen omsorg etter straffeloven § 39, tvungen omsorg etter straffeloven § 39a eller rettighetstap, kan nye omstendigheter eller nye bevis ikke påberopes av domfelte dersom disse burde ha vært gjort gjeldende på et tidligere tidspunkt, jfr. strpl. § 391 nr.3 siste setning.

Hvis domfelte er dømt for flere straffbare forhold, kan han begjære gjenåpning for en av dem, mens domfellelsen for øvrig blir stående. Det må i en slik situasjon være nok at de nye opplysningene synes egnet til å føre til frifinnelse eller mildere straff for det forhold som gjenåpningsbegjæringen gjelder⁷³

⁷¹ Rt. 1994 s. 1149

⁷² Avgjørelsen gjaldt en straffesak der en mann var dømt for incest. Etter gjennomgang av nye sakkyndige uttalelser, kom Høyesterett til at disse måtte anses som nye omstendigheter eller nytt bevis i forhold til strpl. § 391 nr. 3. Vilkårene for gjenopptakelse var imidlertid allikevel ikke til stede, da uttalelsene ikke synes egnet til å føre til frifinnelse.

⁷³ Jfr. Andenæs, s. 578

I perioden 2004- mai 2009 har Gjenopptakelseskommisjonen besluttet gjenåpning av 58 saker på grunnlag av § 391 nr.3. Dette tilsvarer 85 % av alle gjenåpnede saker for samme periode. Én sak er tillatt gjenåpnet etter § 391 nr. 3 sammenholdt med § 392 andre ledd.

Av behandlede saker har kommisjonen avvist 1 sak etter § 391 nr. 3. Den har avvist 44 saker der gjenåpningsgrunnlaget er hjemlet i flere bestemmelser. Flertallet av disse, 32 stk., er avvist på grunnlag av at vilkårene i §§ 391 nr.3 og 392 andre ledd ikke er oppfylt⁷⁴.

Det ville favne for vidt å ta for meg alle disse avgjørelsene, men jeg vil behandle en av de ”mest kjente” sakene i nyere tid, justismordene på Fritz Moen, i avsnitt 4.

3.1.3 Straffeprosessloven § 392

”Selv om vilkårene i §§ 390 eller 391 ikke er til stede, kan gjenåpning til gunst for siktede besluttes når Høyesterett har fraveket en lovtolking som den tidligere har lagt til grunn, og som dommen bygger på.

Det samme gjelder når særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny.”

Strpl. § 392 var ny ved ikrafttreddelsen av straffeprosessloven av 1981. Bestemmelsen er ment å være en særskilt sikkerhetsventil, og betydningen av dette er at den skal brukes med varsomhet⁷⁵.

⁷⁴Jfr. Jane Dullum, ”Justisfeil i straffesaker – en analyse av saker behandlet av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker i perioden 2004-2009”, s.46 og s. 73

⁷⁵ Jfr. Rt. 2004 s. 357 avsnitt 23.

Etter bestemmelsens første ledd kan gjenåpning til gunst for domfelte besluttes når Høyesterett har fraveket en lovtolking som den tidligere har lagt til grunn, og som dommen bygger på. Det sentrale her er at Høyesteretts nye lovforståelse ville ha ført til frifinnelse eller i alle fall til et gunstigere resultat for siktede enn den tidligere avgjørelsen.

Det følger av strpl. §391 at gjenåpning ”kan kreves”. Strpl. § 392 første ledd sier imidlertid at gjenåpning kan besluttes. Denne endrede språkbruken er ikke tilfeldig: Intensjonen er at kommisjonen (tidligere retten) etter § 392 må foreta en skjønnsmessig vurdering om det er grunnlag nok for gjenåpning. Ifølge forarbeidene vil det avgjørende være om det vil være støtende om dommen blir stående uendret etter at Høyesterett har foretatt en annen tolking. Slik behøver det ikke å være, og spesielt ikke hvis dommen er gammel⁷⁶.

Dersom den angrepne dom er avsagt av tingrett eller lagmannsrett, ville Høyesteretts endrede praksis antakeligvis kunne gi adgang til å anke over lovanvendelsen etter fristens utløp. Men denne muligheten er avskåret dersom den angrepne dommen er avsagt av Høyesterett⁷⁷. Eneste mulighet til å få prøvet saken på nytt er da gjennom gjenåpningsinstituttet.

Uttrykket lovtolking må forstås restriktivt, på samme måte som ”tolking av en lovforskrift” i bestemmelsen om fortsatt anke i strpl. § 388 nr. 3. ”Tolking av lovforskrift” forstås her som at det kun er adgang til å prøve den generelle prinsipielle lovforståelse, og ikke subsumsjonen⁷⁸. Skjønnsmessige avgjørelser i forhold til hva som gjelder under en forskrift bør derfor ikke gi grunnlag for endring av eldre dommer. Om dette sies i forarbeidene⁷⁹:

⁷⁶ Jfr. Innstilling om Rettergangsmåten i Straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen, s. 343.

⁷⁷ Jfr. Innstilling om Rettergangsmåten i Straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen s. 343.

⁷⁸ Jfr. Andenæs, s. 579 og Bjerke & Keiserud II, s. 1232

⁷⁹ Jfr. Straffeprosesslovkomiteens utkast s. 343

”Særlig klart er dette hvor det dreier seg om begreper som skifter innhold med samfunnsutviklingen, slik som f. eks. utuktsbegrepet i strl. § 211⁸⁰, men stillingen vil være den samme hvor loven bruker uttrykk som uaktsom, betydelig, urimelig.”

En påstand om mildere straffutmålingspraksis vil heller ikke kunne danne grunnlag for gjenåpning. Dette er slått fast i Rt. 2003 s. 359⁸¹.

Straffeprosessloven § 392 (1) anføres ikke så altfor ofte som grunnlag for gjenåpning. Bestemmelsen ble imidlertid gjort gjeldende i en nylig avsagt Høyesterettsdom av 12. Oktober 2010. Saken dreide seg om overprøving av Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse om ikke å ta til følge en begjæring om gjenåpning på grunnlag av domfeltes anke over at lagmannsretten ikke hadde begrunnet sin ankenektelse.

Under behandlingen av gjenåpningsbegjæringen vurderte kommisjonen saken etter strpl. § 392 første ledd og fant at resultatet måtte bli det samme som i Rt. 2003 s. 359, hvor gjenåpningsbegjæring ikke ble tatt til følge (se fotnote 80). Den begrunnet dette med at storkammerkjennelsen om begrunnelse av ankenektelse, Rt. 2008 s. 1764, var et resultat av en dynamisk fortolkning av FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP), der kravet til begrunnelse først ble avklart ved ”Restauratørsaken” sommeren 2008, jfr. Communication No. 1542/2007⁸². Kommisjonen mente med dette at Høyesterett hadde fraveket en tidligere lovtolkning, men at siktede likevel ikke hadde rettskrav på å få saken gjenåpnet.

⁸⁰ Bestemmelsen ble opphevet ved lov av 11. August 2000 nr. 76 og erstattet av strl. § 204 som bruker andre begreper, jfr. Andenæs, s. 579

⁸¹ Saken gjaldt begjæring om gjenåpning etter strpl. § 392 første ledd. Bakgrunnen var at Høyesterett i Rt. 2002 s. 557 hadde fastslått at det etter EMK Protokoll 7 artikkel 4 nr. 1 ikke var adgang til å fremme en straffesak hvor tiltalen gikk ut på å ha gitt uriktige og ufullstendige opplysninger til ligningsmyndighetene, for det tilfellet at tiltalte tidligere var ilagt forhøyd tilleggsskatt for det samme forhold. Den aktuelle saken gjaldt et tilfelle fra før Rt. 2002 s. 557, hvor straffesak var fremmet og tiltalte dømt. Grunnvilkårene, jfr § 392 første ledd, var oppfylt, spørsmålet var imidlertid om domstolene skulle bruke den skjønsmessige adgang til gjenåpning som bestemmelsen gir. Viktige reelle hensyn som innrettelse og hensynet til domstolenes effektivitet talte mot gjenåpning. Begjæringen om gjenåpning ble derfor ikke tatt til følge.

⁸² Avgjørelsen i Restauratørsaken gjaldt klage fra en domfelt som i tingretten var blitt dømt for flere straffbare forhold av økonomisk karakter, begått i hans virksomhet som restauratør. Den domfeltes anke over tingrettens dom var av lagmannsretten blitt nektet fremmet uten annen begrunnelse enn at lagmannsretten hadde funnet det klart at anken ikke ville føre fram. Hans kjæremål til Høyesteretts kjæremålsutvalg ble forkastet, jfr. strpl. § 321 sjette ledd. I avgjørelsen har Menneskerettskomitéen konkludert med at manglende begrunnelse for at anken ikke ville føre fram, representerte et brudd på FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 14 nr. 5, om retten til anke. Denne bestemmelsen gir den som er straffedømt rett til å få skyldspørsmålet og straffutmålingen prøvd av en høyere rettsinstans.

Høyesterett sa seg ikke enig i dette og kom fram til at domfeltes sak ikke var parallell med Rt. 2003 s. 359. Det var også av betydning at den internasjonale klageretten sto åpen for domfelte, noe den ikke hadde gjort for domfelte i Rt. 2003 s. 359. Høyesterett, i likhet med kommisjonen, kom til at gjenåpningsbegjæringen måtte vurderes etter strpl § 392 første ledd. Som nevnt er grunnlaget for gjenåpning etter denne bestemmelsen at Høyesterett har fraveket en lovtolking som den tidligere har lagt til grunn, og som dommen bygger på. Høyesterett kom her til at dette vilkåret var oppfylt etter at Høyesterett i Rt. 2008 s. 1764 fravek den tidligere forståelse av strpl. § 321 andre ledd, under henvisning til at SP artikkel 14 nr. 5 stiller et generelt krav om begrunnelse i saker hvor anken nektes fremmet.

Etter Høyesteretts oppfatning skulle ankenektelsen for domfeltes sak ha vært begrunnet, men det ga ikke i seg selv noe krav på gjenåpning. Det ble pekt på at domfelte hadde utnyttet alle mulige nasjonale rettsmidler og det var ikke tvilsomt at en klage fra ham ville bli tatt under behandling i FNs menneskerettighetskomité. Resultatet måtte derfor bli det samme som i Restauratørsaken. Høyesterett fastslo videre at det skjønnsom bestemmelsen i § 392 første ledd gir anvisning på, må utøves på en slik måte at Norges konvensjonsforpliktelser blir ivaretatt. Prinsippet om konvensjonsorganenes subsidiære karakter måtte da innebære at A må ha rett til gjenåpning som det eneste aktuelle og effektive rettsmiddel. Å kreve at domfelte må gå veien om klage til FNs menneskerettskomité – som vil måtte føre frem – for å få nektelsesbeslutningen gjenåpnet, ville ikke være i samsvar med systemet etter SP.

Høyesterett kom til at kommisjonens avgjørelse bygget på uriktig rettsanvendelse og at den derfor måtte kjennes ugyldig. Det ble derfor åpnet for ny behandling av saken.

Denne dommen vil kunne føre til at domfelte som har blitt nektet å anke sin sak, kan få rett til ny behandling. Det ble uttalt i dommen at forståelsen av strpl. § 392 første ledd må gjelde tilsvarende saker som står i samme stilling, det vil si hvor klageadgangen til FNs menneskerettighetskomité står åpen. Selv om det ikke er noen bestemt frist for å klage, kom Høyesterett til at det måtte være forsvarlig – ut fra likhetshensyn og for å effektivisere saksbehandlingen – å legge til grunn at dersom det var gått mer enn fem år siden rettskraftig dom, må klageadgangen – og da også gjenåpningsadgangen – anses avskåret med mindre det foreligger særlige omstendigheter som tilsier noe annet.

Straffeprosessloven § 392 annet ledd gir adgang for å gjenåpne en sak dersom ”særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig” og ”tungtveiende grunner” taler for gjenåpning. Det er altså ikke et krav om at det foreligger nye omstendigheter eller nye bevis. Ved lovendring 1. Juni 1983 ble ordet ”meget” sløyfet foran ”tvilsomt om dommen er riktig”. Bakgrunnen for dette var at det ble ansett som en svakhet at skyldspørsmålet i alvorlige saker kun ble prøvd en gang og man ønsket med dette en oppmykning av reglene om gjenåpning, jfr. Ot.prp.nr.78 (1992-1993) s. 59. Men bestemmelsen skulle fortsatt brukes med stor varsomhet(se neste side).

Bestemmelsen er ment som en sikkerhetsventil og den skal brukes med ”stor varsomhet”. Dette er slått fast i Rt. 1998 s. 11 Bumerangkjennelsen) på side 19:

”Adgangen etter § 392 annet ledd til å få en sak gjenopptatt til tross for at det ikke foreligger nye opplysninger, har vært omtalt som en ekstraordinær gjenopptakelsesadgang, som må anvendes med stor varsomhet.”

Dette synspunktet ble videreført i Rt. 1999 s. 554⁸³.

Essensen i § 392 annet ledd er at den gir grunnlag for å gjenåpne en sak dersom det sås tvil om anvendelsen av den grunnleggende regelen om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Dette var gjenåpningsgrunnlaget i de nevnte dommer, Rt. 1998 s. 11 og Rt. 1999 s. 554(se fotnote 83). Da sakene kom opp for ny behandling, ble de domfelte frifunnet.

Ifølge lovteksten i § 392 annet ledd ”kan” (henvisningen til første ledd) en sak gjenåpnes dersom vilkårene er oppfylt. Språklig er det naturlig å tolke dette slik at domfelte ikke har rettskrav på at saken gjenåpnes dersom vilkårene er oppfylt, men at

⁸³ Saken gjaldt gjenåpning av narkotikasak. Høyesterett besluttet gjenåpning jfr. strpl. § 392 annet ledd. Sentralt i saken var troverdigheten til et vitne som ikke møtte i lagmannsretten, men hvor politiforklaringen ble lest opp. Dette var en saksbehandlingsfeil som det ikke ble anket over i sin tid. Høyesterett uttalte at selv om retten ved behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringen finner det tvilsomt om dommen er riktig, må det vises tilbakeholdenhet med å tillate gjenopptakelse.

dette hviler på rettens skjønn. Etter Bratholm og Eskelands forståelse bør bestemmelsen imidlertid ikke tolkes slik⁸⁴:

”Det grunnleggende hensynet bak gjenopptakelsesordningen – at en uriktig dom ikke bør bli stående – tilsier at når domfellelsen er tvilsom, og det foreligger tungtveiende grunner for gjenopptakelse (for eksempel fordi saken er alvorlig), bør domfelte ha rettskrav på at saken gjenopptas. På dette punkt er det altså ikke noen forskjell på § 392 annet ledd og på § 391 nr. 3.”

Kommisjonen har på bakgrunn av strpl. § 392 andre ledd gjenåpnet 5 saker i perioden 2004- mai 2009. Dette tilsvarer 7 % av totalt antall gjenåpnede saker og viser at bestemmelsen praktiseres etter sin hensikt, altså med stor varsomhet.

Én sak er gjenåpnet på grunnlag av § 392 andre ledd og § 391 nr 3.

Av behandlede saker har kommisjonen i samme periode avvist henholdsvis to saker etter § 392 første ledd og fire saker etter andre ledd. I saker hvor § 392 var én av flere grunnlag for gjenåpning, ble 45 behandlede saker avvist.⁸⁵

3.1.4 Straffeprosessloven § 393

”Til skade ¹ for siktede kan påtalemyndigheten kreve gjenåpning:

- 1) når det foreligger et forhold som nevnt i § 391 nr. 1 eller siktede har gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken, og det er grunn til å anta at dette har ført til frifinnelse eller til anvendelse av en vesentlig for mild straffebestemmelse eller en vesentlig for mild straff, ²
- 2) når det på grunn av hans egen tilståelse eller andre nye opplysninger eller bevis må antas at han er skyldig i den straffbare handling eller en vesentlig grovere straffbar handling enn den han er dømt for.

⁸⁴Jfr. Anders Bratholm og Ståle Eskeland, Justismord og rettssikkerhet s. 30.

⁸⁵Jfr. Jane Dullum, ”Justisfeil i straffesaker – en analyse av saker behandlet av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker i perioden 2004-2009”, s.46 og s. 73.

Dersom den straffbare handling som påstås forøvd, etter loven ikke kan medføre fengsel i mer enn 3 år, kan gjenåpning bare finne sted på det grunnlag at siktede har gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken.”

Adgangen til gjenåpning til skade for siktede er betydelig snevrere enn for gjenåpning til hans gunst. Gjenåpning til skade for siktede har, som tidligere nevnt, mindre praktisk betydning og vil bare kort behandles her.

Strpl. § 393 nr 1 hjemler to vilkår for gjenåpning til skade for siktede. For det første henvises det til § 391 nr 1 om straffbare forhold begått av sakens aktører og falske forklaringer og dokumenter. Dette betyr at dersom noen av sakens aktører har gjort seg skyldig i straffbart forhold eller forfalsket forklaring eller dokumenter, kan gjenåpning til skade for siktede skje. For det andre kan det tilfellet at siktede har gjort seg skyldig i straffbare forhold i forbindelse med saken danne grunnlag for gjenåpning. Felles for disse to vilkårene er at det kreves årsakssammenheng. Det skal være ”grunn til å anta” at de nevnte vilkår har ført til frifinnelse eller en vesentlig for mild straff. En ser her en snevrere adgang enn etter § 391 nr. 1⁸⁶ for gjenåpning. Ut i fra et rimelighetsperspektiv synes dette åpenbart i og med at det dreier seg om gjenåpning til skade for siktede.

Etter strpl. § 393 nr 2 vil egen tilståelse eller nye opplysninger i saken kunne danne grunnlag for gjenåpning til skade for siktede dersom det ”må antas at han er skyldig i den straffbare handling eller en vesentlig grovere straffbar handling enn han er dømt for”.

Bestemmelsens andre ledd hjemler en begrensning i forhold til første ledd. Dersom den siktedes straffbare handling har en strafferamme på mindre enn tre år, kan gjenåpning kun skje dersom siktede har gjort seg skyldig i straffbart forhold i forbindelse med saken, jfr. strpl. § 393 annet ledd.

I perioden 2004- 2009 har kommisjonen ikke mottatt begjæringer om gjenåpning med grunnlag i strpl. § 393. For 2009 har det imidlertid blitt fremmet én begjæring fra

⁸⁶ Her er årsaksvilkåret ”kan ikke utelukkes at dette har innvirket på dommen...”

påtalemyndigheten om gjenåpning til skade for domfelte. Begjæringen gjaldt en sak etter strl. § 162 om ervervelse, oppbevaring og salg av narkotika. Tiltalte ble frifunnet for dette forholdet i tingretten. Ca tre år etter frifinnelsen, i 2009, ble en tidligere etterlyst medsiktet pågrepet og fengslet. I politiavhør kom han med opplysninger i saken som utvilsomt styrket mistanken ytterligere mot den frifunnede mannen. På bakgrunn av dette og en kommunikasjonsrapport fra KRIPOS besluttet kommisjonen den 4.mars 2010 at det var grunnlag for gjenåpning etter strpl. 392 første ledd.

3.2 *Hvem kan begjære gjenåpning og hva kan begjæres gjenåpnet?*

Etter strl. § 389 første ledd kan en sak blant annet gjenåpnes dersom ”en part” begjærer det. I straffesaker må da ”en part” forstås som at det er den domfelte og påtalemyndigheten som har adgang til å begjære gjenåpning. I praksis er det i de fleste tilfeller den domfelte som begjærer gjenåpning. Den som er dømt for et straffbart forhold vil som regel alltid ha en subjektiv oppfatning av at dommen er feil eller for streng. Men dette er ikke nok for at gjenåpning skal kunne kreves. Her må det objektivt sett foreligge forhold som gir grunn til å tro at dommen er uriktig. For påtalemyndighetens del er avgjørelsen om en sak skal begjæres gjenåpnet tillagt Riksadvokaten. Dette følger av påtaleinstruksen § 27-4.

Også den som er frifunnet, kan begjære gjenåpning, jfr. strpl. § 389 andre ledd. Etter denne bestemmelsen følger det at strpl. §§ 307-309 skal gjelde. Dette betyr at den som er frifunnet, kan begjære gjenåpning for de tilfellene at det er lagt til grunn at han har begått den straffbare handlingen eller at skyldspørsmålet er avgjort mot han.

Gjenåpning kan i ett tilfelle skje uten at en part begjærer det. En avgjørelse som retter seg mot en avdød person kan, uten at begjæring er fremmet, gjenåpnes dersom særlige grunner taler for det, jfr. strpl. § 394 andre ledd.

I medhold av strpl. § 389 første ledd kan en straffesak som er avsluttet ved rettskraftig dom kreves gjenåpnet. Kjennelser som avviser en sak eller som avviser en anke over dom kan også kreves gjenåpnet så langt reglene om gjenåpning passer, jfr. strpl. § 401.

Dommen er rettskraftig når den er vedtatt av partene eller fristen for anke er utløpt. Er anke erklært, blir dommen rettskraftig når saken er endelig avgjort i høyere instans. Dette følger av strpl. § 50.

Det er ingen frist for å begjære en straffesak gjenåpnet, uavhengig om gjenåpning begjæres til gunst eller skade for domfelte. Dette gjelder både i relasjon til tiden som har gått etter at domfelte fikk kunnskap om gjenåpningsgrunnene og i forhold til tiden som har gått fra domsavsigelsen.⁸⁷

3.3 Retten til bistand av forsvarer ”når særlige grunner tilsier det”

Når en domfelt setter i gang prosessen med å få sin sak gjenåpnet, er utgangspunktet at han ikke har rett til bistand av forsvarer. Bakgrunnen for dette er at kommisjonen i større grad skal bistå den domfelte. I medhold av strpl. § 397 andre ledd har kommisjonen imidlertid adgang til å oppnevne forsvarer for domfelte ”når særlige grunner tilsier det”. Den foretar en konkret bedømmelse i hver sak om offentlig forsvarer skal oppnevnes. I realiteten oppnevner kommisjonen forsvarer når det er grunn til å anta at domfelte kan være strafferettslig utilregnelig⁸⁸. I tillegg oppnevnes forsvarer i særlig omfattende og kompliserte saker, og også der domfelte bor så langt unna at det blir for ressurskrevende for kommisjonssekretariatet å gi veiledning til ham. At disse momentene er sentrale i vurderingen av om forsvarer skal oppnevnes, er tidligere lagt til grunn etter rettstradis. I en kjennelse fra Høyesteretts kjæremålsutvalg (senere ankeutvalg), HR-1998-401-S, ble forsvarer tillatt oppnevnt. Saken gjaldt begjæring om oppnevning av forsvarer i gjenåpning av straffesak for Fredrik Fasting Torgersen. Avgjørende for om ”særlige grunner” var til stede, var blant annet at lagmannsretten hadde besluttet å oppnevne ny sakkyndig om et av de sentrale bevisemaer. Denne beslutningen ble fattet etter den beslutning som gjaldt sakens kjæremål. Videre pekte Høyesterett på at saken var meget omfattende, og til at det dreide seg om begjæring om gjenåpning av en meget alvorlig straffesak. Spørsmålet om

⁸⁷ Jfr. Hov, Rettergang I, s. 626.

⁸⁸ Jfr. Kommisjonens årsberetning 2009, s. 8.

gjenopptagelse hadde også vært behandlet tidligere og domfelte hadde den gang oppnevnt forsvarer.

I en annen og tidligere avsagt kjennelse fra Høyesterett, Rt. 1998 s. 478 som gjaldt samme sak, ble forsvarerbegjæringen avslått på et annet grunnlag. Avslaget var grunnet i at kjæremålsutvalget mente at retten burde ha et bredere grunnlag enn bare gjenåpningsbegjæringen før den tar standpunkt til om særlige grunner foreligger for å oppnevne offentlig forsvarer.

3.4 Den nye behandlingen

Når kommisjonen har besluttet gjenåpning, skal det foretas en fullstendig ny behandling av saken. Dette følger av strpl. § 400 første ledd. Utgangspunktet er at ny behandling skal skje ved en sideordnet domstol i en tilgrensende rettskrets. Men etter bestemmelsens andre ledd kan ny behandling legges til fjernere steder dersom særlige grunner tilsier det.

For gjenåpnede tingrettsdommer er det lagmannsretten som bestemmer hvilken sideordnet tingrett som skal foreta ny behandling. For lagmannsrettssaker tas beslutningen av Høyesteretts ankeutvalg og gjenåpnede Høyesterettsdommer behandles på ny i Høyesterett.

Når saken er behandlet i flere instanser, anses den domstol som ”i siste instans har prøvd den side av dommen som angrepet rettes mot for å ha avsagt dommen”, jfr. strpl. § 400 første ledd.

Den nye behandlingen er helt uavhengig av den tidligere. En begrensning foreligger imidlertid. Etter § 400 fjerde ledd følger det at regelen i § 351 første punktum gjelder tilsvarende ved den nye behandlingen av saken. Dette har betydning ved at gjenåpning som påtalemyndigheten har begjært til gunst for siktede, ikke kan føre til endring som er til skade for ham. Dersom det er siktede selv som begjærer gjenåpning, og han atter en gang blir kjent skyldig, kan han ilegges strengere straff enn ved tidligere dom.

Overfor den nye avgjørelsen kan alle ordinære rettsmidler benyttes på alminnelig måte.

Fra utgangspunktet om at det skal foretas en ny behandling av saken finnes to unntak. For det første kan retten avsi frifinnende dom uten hovedforhandling dersom siktede er død, jfr. strpl. § 400 femte ledd. For det andre kan retten etter tillatelse fra påtalemyndigheten avsi frifinnende dom uten hovedforhandling. Dette følger av den samme bestemmelsens femte ledd andre punktum.

4 Justismordene på Fritz Moen

Etter snart syv års virke har kommisjonen avsagt et betydelig antall avgjørelser. Noen av avgjørelsene har vært gjenstand for stor oppmerksomhet fra pressen. Avgjørelser som setter spørsmålstegn ved den alminnelige rettssikkerhet er noe som de aller fleste av oss reagerer på. De rokker ved vår tillit til domstolsapparatet. I mange av de sakene der justismord – at en tiltalt har blitt dømt for noe han eller hun ikke har gjort – har blitt avdekket, har det blitt påvist at enten påtalemyndigheten eller domstolen har gjort feil. Det dreier seg om feil begått av offentlige organer som vi alle har tiltro til. Et eksempel på en slik rettsskandale i nyere tid, er justismordene på Fritz Moen.

Fritz Moen ble dømt for to seksualdrap ved to forskjellige anledninger i Trondheim. I 1978 ble han dømt til 16 års fengsel og 10 års sikring for drapet på Torunn Finstad i 1977. I 1981 ble han dømt til en tilleggsstraff på fem års fengsel for drapet på Sigrid Heggheim i 1976. Moen sonet til sammen ca 18 år i fengsel.

Justismordene på Fritz Moen er selve skrekkeeksempelet på hvordan både politi, påtalemyndighet og domstolene kan svikte et funksjonshemmet menneske så til de grader. Man skulle med ett tro at alle – og da særlig politi og påtalemyndighet - ser viktigheten og verdien av tilstrekkelig tilrettelegging for en funksjonshemmet person som blir anklaget for å ha begått drap. Men slik skulle det ikke bli for Fritz Moen. Enkelte hevder, blant annet privatetterforsker Tore Sandberg, at funksjonshemmede Fritz Moen ble et lett bytte for Trondheims-politiet i arbeidet med å løse to drapssaker. Hva var det som gikk så galt, år etter år?

Historien om Fritz Moen handler om en sterkt handikappet mann som var uønsket allerede fra fødselen av i 1941. Faren var tysk soldat og hans norske mor ønsket ikke å beholde en tyskerunge. Han ble derfor plassert på barnehjem i Skjeberg. Fra da av skulle han leve i ulike institusjoner nesten hele sitt liv. Moen ble født døv og på barnehjemmet fikk han ingen opplæring i tegnspråk. De første årene av sitt liv hadde han derfor nesten ingen mulighet til å kommunisere med andre. Med mangel på både språk og den sosialisering som et ordinært familieliv innebærer, er det ikke vanskelig å forstå hvorfor Moen senere i livet hadde en mangelfull forståelse av ord og begreper.

Fritz Moen kom til Trondheim i januar 1976. Da de to drapene skjedde, henholdsvis i september 1976 og oktober 1977, bodde Moen på et hybelhus ikke langt unna de to drapsstedene. Han ble sirklet inn i Torunn-saken etter at en 12 år gammel gutt hadde sett en mann som kastet opp på broen like ved åstedet, noen dager etter at drapet ble begått. Etter tidligere blottepisoder kjente politiet godt til Fritz Moen og en politibetjent tok derfor med seg 12-åringen til hybelhuset for å finne ut om det var Moen som gutten hadde sett på broen. Gutten bekreftet at det var Moen han hadde sett. Og dette var etter Tore Sandbergs mening, begynnelsen på en lang rekke regelbrudd fra Trondheims-politiets side. Sandberg hevder i boken ”Overgrepet – justismordene på Fritz Moen” at politibetjenten brøt en rekke skrevne regler⁸⁹ for hvordan en konfrontasjon til identifikasjon av mistenkte personer skal skje. Blant annet så han bort fra at en konfrontasjon skal ledes av en overordnet polititjenestemann, og at den som etterforsker saken, kun skal være til stede som observatør. Sandberg hevder også at politibetjenten neglisjerte at mindreårige bør ledsages av verge eller foresatte. Den samme politibetjenten forklarte seg da Torunn-saken, med Fritz Moen på tiltalebenken, ble behandlet i Frostating lagmannsrett i mai 1978. Retten fikk ikke vite om disse regelbruddene fra politibetjentens side ved identifikasjonen av Moen. Den fikk heller ikke vite at det forelå et formelt avhør av tolvåringen. I avhøret, som ble tatt bare timer etter funnet av Torunn Finstad, hadde gutten forklart at han hadde snakket med en mann som hang over rekkverket og kastet opp. Fritz Moen var jo døv og hadde vanskeligheter med å snakke og gjøre seg forstått. Og ikke nok med det – gutten fortalte videre at

⁸⁹ Jfr. Påtaleinstruksen av 28.juni 1985, §§ 8-2, 8-6 og 8-10

mannen snakket trønderdialekt. Det gjorde definitivt ikke Moen. Med dette ville, ifølge Tore Sandberg, Fritz Moen være utelukket som den mannen gutten hadde møtt. Men dette unnlot altså politiet å opplyse om, helt til spørsmålet om gjenåpning kom opp i 2000.⁹⁰

Under avhørene av Moen var det på det rene at feil også her var begått. Moen ble holdt i flere timer lange avhør uten verken advokat eller døvetolk til stede. Han hadde store problemer med å forstå hva som ble sagt i avhørene. En politibetjent uten noen form for kunnskap om tegnspråk konfronterte Moen med at han visste at han hadde drept Torunn Finstad. Fritz Moen nikket og bekreftet at han hadde drept Torunn Finstad. I ettertid har det vist seg at Moen ikke var klar over hva det var politibetjenten spurte han om. I et senere avhør fikk Moen hjelp av en døveprest til å forstå hva han hadde svart på. Han trakk da tilståelsen tilbake.⁹¹

Etter privatetterforsker Sandbergs oppfatning, er Fritz Moens tilståelser i politiavhør punkt for punkt i strid med Torunn-dommen. Hans forklaringer i avhør forandres og tilpasses. Feilene omfatter overfallssted. Moen foreslår overfallsted etter overfallssted. Ingen av de alternativene han kommer opp med, stemmer med politiets teori om hvor overfallsstedet er. I tillegg var Fritz Moen fullstendig i villrede om Torunn Finstad var avkledd eller ikke.

Under etterforskningen av Sigrid-saken ble Fritz Moen enda en gang et sentralt navn. Moen, som sonet på Ila etter domfellelsen for Torunn-drapet, ble hentet av politiet fra fengselet og kjørt til Trondheim. I en rekke avhør ble Moen igjen konfrontert med at han hadde drept et annet menneske. Denne gangen var det drapet på Sigrid Heggheim. Og dette til tross for at han hadde alibi for den kvelden da drapet ble begått. Fritz Moen var ikke i Trondheim, han overnattet på en sofa i Selbu. Dessuten var en annen manns sæd funnet på liket og på klærne hennes. Påvirkning av vitner under avhør og forskyvning av drapstidspunktet gjør at Fritz Moens alibi tilsynelatende ikke lenger var holdbart. Nok en gang skulle denne stakkarslige mannen igjennom en kamp. I avhør

⁹⁰ Tore Sandberg, Overgrepet, Justismordene på Fritz Moen, s. 180-181

⁹¹ Tore Sandberg, Overgrepet, Justismordene på Fritz Moen, s. 58.

etter avhør hevder Sandberg at Fritz Moen styres av politiet til å forklare seg i tråd med det bevisbildet politiet har.⁹²

I det følgende gjennomgås Fritz Moen-saken i den hensikt å peke på hva som lå til grunn for gjenåpning – med andre ord hvilke omstendigheter som førte til at saken fikk ny behandling i domstolen. Med hensyn til at en av oppgavens hovedtemaer er gjenopptakelseskommisjonens virke, er det derfor kommisjonens behandling av gjenåpningsbegjæringen av Torunn-saken det i det videre blir sett hen til.

4.1 Gjenåpning av Fritz Moen-sakene

I 2000 begjærte Fritz Moen gjenåpning av begge sakene. Moen fikk medhold i kravet om gjenåpning av Sigrid-saken(Rt.2003 s.1389) og ble frifunnet for dette drapet i 2004. Begjæringen om gjenåpning av Torunn-saken ble avslått.

Fritz Moen begjærte i 2004 på nytt gjenåpning av Torunn-saken. Denne gangen var det – som følge av innføringen av et nytt gjenåpningsinstitutt – gjenopptakelseskommisjonen som skulle behandle kravet om gjenåpning. Moen døde i 2005, men fikk medhold i gjenåpningskravet ved kommisjonens avgjørelse av 15. juni 2006. I det følgende redegjøres for grunnlaget for at gjenåpningsbegjæringen ble tatt til følge.

I desember 2005 kom en mann som lå på dødsleiet, Tor Hepsø, med opplysninger om at han hadde drept to kvinner. Han nevnte navnene Torunn og Sigrid. Han nevnte også navnene Finstad og Heggheim. Navnene på de to som Fritz Moen var blitt dømt for å ha drept, var nettopp Torunn Finstad og Sigrid Heggheim. Tor Hepsø sa også at han skal ha vært beruset da han begikk begge drapene, og i forhold til Sigrid-saken nevnte han domfellelsen av Fritz Moen. Disse opplysningene var imidlertid vage og usammenhengende.

⁹² Tore Sandberg, Overgrepet, Justismordene på Fritz Moen, s. 205

På bakgrunn av denne tilståelsen tok kommisjonen kontakt med Trøndelag statsadvokatembeter og Sør-Trøndelag politidistrikt for gjennomgang av saken. Med bistand fra Kripos ble videre etterforskning gjennomført i regi av gjenopptakelseskommisjonen. Spørsmålet for kommisjonen var om tilståelsen var å anse som en ny omstendighet eller et nytt bevis, jfr. strpl. § 391 nr.3.

Det ble foretatt en grundig gjennomgang av de opplysninger som Hepsø hadde kommet med. Det ble konstatert at Hepsø hadde psykiske problemer og at han tidligere hadde blitt anmeldt for vold og drapsforsøk av sin samboer. Videre viste det seg at Hepsø hadde samme blodtype som det blodet som ble funnet på det biologiske materialet på åstedet i Sigrid-saken, og at Hepsø dermed ikke kunne utelukkes som gjerningsmann for drapet på Sigrid Heggheim. Det ble også brakt på det rene, etter rekonstruering av hans arbeidsturnus, at Tor Hepsø etter all sannsynlighet befant seg i Trondheim da begge drapene ble begått.

På grunnlag av dette kom kommisjonen til at Tor Hepsøs tilståelse utvilsomt var en ny omstendighet eller et nytt bevis i strpl. § 391 nr.3's forstand.

Videre ble spørsmålet om dette nye beviset var egnet til å føre til frifinnelse.

Kommisjonen kom til at det neppe kunne være tvil om at Hepsø, da han forklarte seg til sykehuspersonalet, polititjenestemennene og presten, selv var av den erkjennelse at han hadde begått begge drapene, og at han ønsket å tilstå dette før han døde. Tilståelsen ble oppfattet som reell, i den forstand at han virket troverdig og realitetsorientert.

Kommisjonen konkluderte på bakgrunn av vurdering av tilståelsen og det øvrige bevismaterialet at de nye bevis klart var egnet til å føre til frifinnelse av Fritz Moen for drapet på Torunn Finstad.

Etter dette ble det ikke ansett nødvendig å vurdere hvorvidt vilkårene for gjenåpning etter strpl. § 392 annet ledd var til stede, det vil si om det forelå særlige forhold som gjorde det tvilsomt om dommen var riktig.

Kommisjonen tok dermed gjenåpningsbegjæringen til følge og lagmannsretten avsa frifinnende dom. Siden domfelte Fritz Moen var avgått ved døden, fulgte det av straffeprosessloven § 400 femte ledd at retten skulle avsi frifinnende dom uten hovedforhandling.

4.2 Fritz Moen og norsk strafferettspleie

I kjølvannet av Fritz Moen-sakene ble det nedsatt et offentlig utvalg for å finne ut av årsakene til hvordan en slik rettsskandale kunne skje, NOU 2007:7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie. Denne rapporten pekte på flere feil under etterforsknings- og saksbehandlingsstadiet. Blant annet ble det pekt på brudd på objektivitetsprinsippet hos politiet og påtalemyndigheten ved at viktige funn ikke ble synliggjort for overordnet påtalemyndighet, forsvarer og retten i Torunn-saken. Det var også en saksbehandlingsfeil at politiet, med kjennskap til Moens personlighet og problemer, ikke oppnevnte forsvarer da avhørene i Sigrid-saken startet i oktober 1980. Videre ble det også pekt på at beviskravet var satt for lavt da tiltale ble tatt ut mot Fritz Moen i Sigrid-saken, idet det per september 1981 (da tiltale ble tatt ut), forelå ubegrunnet tvil om Moens skyld. Det var også rettet kritikk mot at både aktor og lagmannen trakk inn som et alternativt faktum at sædavgiver kunne ha vært en annen enn Moen. Dette skjedde etter at bevisførselen var over. Å presentere et nytt faktum i rettsbelæringen uten bevisførsel utgjorde etter utvalgets syn en saksbehandlingsfeil. Utvalget mente at disse forholdene kan ha bidratt til uriktige dommer i Moen-sakene.⁹³

Utvalget, med professor dr.juris Henry John Mæland i spissen, fastslo at den viktigste lærdommen man kan trekke ut av Moen-sakene er at politiet og påtalemyndigheten må etterleve objektivitetsprinsippet og at de sakkyndige må opptre objektivt og tilstrekkelig grundig. Videre fremholdt utvalget viktigheten av at beviskravet in dubio pro reo⁹⁴ må følges både av både påtalemyndigheten og domstolen.

4.3 Veien videre

⁹³ Jfr. NOU 2007:7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie, avsnitt 13.3.

⁹⁴ Prinsippet om at tvilen skal komme tiltalte til gode.

Stortinget har høsten 2010 vedtatt lovendringer⁹⁵ i straffeprosessloven som skal være med på å hindre justismord og dermed styrke rettssikkerheten. Dette har skjedd som et resultat av granskningsrapporten ”Fritz Moen og norsk strafferettspleie”.

Blant det som Stortinget enstemmig gikk inn for, er at siktede med nedsatt funksjonsevne kan ha særlig grunn til forsvarer og at aktor får plikt til å frafalle tiltalen dersom bevisene ikke er gode nok. I tillegg blir det strengere krav til mandatet for sakkyndige i retten.

En enstemmig justiskomite har sluttet seg til forslagene fra regjeringen og understreker betydningen av at straff og strafferettslige reaksjoner blir truffet på riktig måte. Komiteen er av den oppfatning at tiltakene vil være med på å styrke rettssikkerheten.

5 Forholdet mellom nytt og gammelt gjenåpningsinstitutt

Kan det pekes på noen endring i adgangen til å få en sak gjenåpnet etter at ordningen med en gjenopptakelseskommisjon trådte i kraft?

5.1 Antall gjenåpnede straffesaker

Jeg har tidligere redegjort for ordningen der det var domstolene som skulle ta stilling til om en straffesak skulle tillates gjenåpnet eller ikke. Jeg har også tatt for meg en grundig gjennomgang av den nye ordningen med en kommisjonsløsning. Ettersom gjenopptakelseskommisjonen har drevet sin virksomhet siden 2004, er det derfor av interesse å finne ut om det har skjedd noen endring med hensyn til antall gjenåpnede saker i forhold til den tidligere ordningen(før 2004). Jeg har derfor sammenlignet periodene 1994-1999 for domstolsordningen og 2004-2009 for kommisjonsløsningen. Dette utgjør en tidsperiode på seks år for hver av ordningene.

⁹⁵ Prop. 141 L (2009-2010), avsnitt 7.

I perioden 1994-1999 mottok herreds- og byretten(senere tingretten), lagmannsretten og Høyesterett til sammen 435 begjæringer om gjenåpning⁹⁶. Av disse ble 64 straffesaker tillatt gjenåpnet. Dette tilsier at ca 15 % av alle gjenåpningsbegjæringene for denne perioden ble tillatt fremmet.

For gjenopptakelseskommisjonens del, mottok den for perioden 2004-2009 1000 begjæringer om gjenåpning. 88 av disse ble tillatt gjenåpnet. Dette utgjorde 8,8 % av alle de mottatte gjenåpningsbegjæringene.⁹⁷

Man ser her, etter en sammenlikning med tallmaterialet før endringen, at det reelle antall saker som blir gjenåpnet ikke har økt i takt med antall begjæringer etter opprettelsen av kommisjonen. Det kan være flere årsaker til dette. Det høye antallet av mottatte begjæringer kan skyldes at kommisjonsløsningen i seg selv er relativt ny. Med formål som økt rettssikkerhet for siktede og det å skape en tillitvekkende og trygg saksbehandling kan man ikke utelukke at flere ventet med å begjære sin sak gjenåpnet. Dette er også i tråd med erfaringer fra den tidligere domstolsordningen, der man så en økning av antall mottatte begjæringer i forbindelse med innføringen av to-instansordningen og oppmykingen av vilkårene i strpl. § 392.⁹⁸ Medienes søkelys på justismordene på Per Liland og Fritz Moen i forkant av kommisjonsopprettelsen kan også være en årsak til det høye tallet på begjæringer. Det har gjort at selv den enkle mannen i gata har blitt mer bevisst på sine lovpålagte rettigheter.

At gjenåpningsprosenten er meget lav i forhold til antall begjæringer kan tolkes på flere måter. For det første kan man se det som et utslag av kommisjonens utredningsplikt. Kommisjonen er pålagt å selv utrede saken før avgjørelse tas. Hensynet til riktige og grundige avgjørelser gjør seg her gjeldende. Det kan tenkes at antall gjenåpnede saker med dette er så lavt nettopp fordi kommisjonen selv har satt seg inn i saken før avgjørelse tas. For det andre kan man se det som et utslag av prinsippet om at gjenåpningsinstituttet skal anvendes med varsomhet. Det skal i praksis fungere som en sikkerhetsventil. Men dette kan imidlertid være betenkelig. Betenkelig fordi innføringen

⁹⁶ Jfr. Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 17-18.

⁹⁷ Jfr. Kommisjonens årsberetning for 2009, s. 7.

⁹⁸ Jfr. Ot.prp.nr.70 (2000-2001) s. 18.

av kommisjonsordningen var ment som et ledd i å styrke rettssikkerheten til siktede, noe som i praksis burde tilsi at flere saker skulle blitt gjenåpnet.

5.2 Forskjeller i vurderingen av gjenåpningsbestemmelsene?

Er det mulig å se noen forskjell i vurderingen av gjenåpningsbestemmelsene etter at kommisjonen ble opprettet?

Etter gjennomgang av flere avgjørelser om gjenåpning⁹⁹ foreligger det ikke noe entydig svar. Til dette burde et større avgjørelsesmateriale vært lagt til grunn. Dette favner imidlertid utenfor oppgavens hovedtema. Men noen slutninger kan man likevel trekke.

Ved overgangen til en kommisjonsløsning var det meningen at de materielle vilkårene for gjenåpning ikke skulle endres. Dette tilsier at kommisjonen i stor grad burde anvende lovgrunnlaget for gjenåpning på samme måte som domstolene tidligere gjorde. Etter den nevnte praksis å dømme, virker det som om dette er tilfellet. Det kan ikke pekes på noen store forskjeller i anvendelsen av for eksempel strpl.§ 391 nr. 3 før og etter opprettelsen av gjenopptakelseskommisjonen.

Når det gjelder den skjønnsbaserte bestemmelsen i strpl. § 392 annet ledd om særlige grunner for gjenåpning, er det heller ikke her tilstrekkelig avgjørelsesmateriale for å trekke noen slutning. Men fordi bestemmelsen bygger på en skjønnsutøvelse vil det noen grad oppstå ulike varianter av måten bestemmelsen anvendes på.

6 Avslutning og konklusjon

Jeg har gjennom denne oppgaven gjennomgått en rekke temaer i forbindelse med det norske gjenåpningsinstituttet. Spørsmålene har vært dels ulike men også dels

⁹⁹ Jfr. Litteraturliste, avsnitt 7.4

sammenfallende. Har vi et tilstrekkelig godt nok system for gjenåpning av straffesaker i Norge? Og hva skal til for at en straffesak tillates gjenåpnet? Et annet spørsmål har vært om man kan peke på noen endring i adgangen til å få en sak gjenåpnet etter kommisjonsløsningen i forhold til den tidligere domstolsløsningen.

Om vi i Norge har et tilstrekkelig godt nok system for gjenåpning av straffesaker er et spørsmål som vanskelig kan besvares med et ja eller et nei. For noen vil reglene om gjenåpning aldri oppfattes som gode nok. Den som gang på gang begjærer sin uskyld uten å få gehør for det, vil antakeligvis aldri si seg fornøyd med de lover og regler vi har. På den andre siden finner vi den som får gjenåpnet sin sak, den som er godt fornøyd med gjenåpningsinstituttet slik det er. Så derfor vil svaret på spørsmålet avhenge av hvor man befinner seg i samfunnet, og det vil avhenge av møtet den enkelte har med rettsapparatet. At gjenåpningssystemet ikke er godt nok, er lett å si, men desto vanskeligere å raskt gjøre noe med. I kjølvannet av justismordene på Per Liland og Fritz Moen ser vi at lovgiver viser vilje og handlekraft til å foreta lovendringer i den hensikt å øke rettssikkerheten for samfunnet generelt og menneskene spesielt. Et viktig ledd her var overgangen fra domstolsbehandling til kommisjonsbehandling av begjæringer om gjenåpning. Et annet viktig skritt i riktig retning er endringene i straffeprosessloven som Stortinget høsten 2010 har vedtatt. Men likevel vil man aldri helt kunne sikre seg mot at justismord kan skje. At vi i samfunnet har ildsjeler som for eksempel privatetterforsker Tore Sandberg, ser vi klare resultater av i dag. Det kan tenkes at Fritz Moen aldri hadde blitt renvasket om det ikke hadde vært for Sandbergs engasjement. Rettsapparatet rundt Moen klarte ikke å avdekke de feil som ble avslørt av Sandberg i Moen-sakene. Det sviktet Fritz Moen totalt. At lovgiver har skjönt konsekvensen av dette, ser vi klare indikasjoner på. Vi er på rett vei med tanke på å bedre rettssikkerheten. Men det gjenstår å se om offentlige maktorganer som politi, påtalemyndighet og domstoler har skjönt det samme.

De forskjellige gjenåpningsgrunnlagene har jeg redegjort for tidligere. Det er derfor på det rene at det som skal til for at en straffesak tillates gjenåpnet, er at minst et av lovgrunnlagene for gjenåpning er oppfylt. Foreligger det ikke grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven, skal begjæring om gjenåpning ikke tas til følge. Gjennomgang av alle lovgrunnlagene og retts- og kommisjonspraksis for adgangen til gjenåpning har

vist at strpl. § 391 nr.3 definitivt er det mest brukte og derfor også det viktigste grunnlaget for gjenåpning. Det er med andre ord i de tilfellene der det påberopes nye omstendigheter eller nye bevis som er egnet til frifinnelse at det i hovedsak tillates gjenåpning.

Innføringen av en gjenopptakelseskommisjon har medført at flere enn tidligere har begjært gjenåpning av en straffesak. Men i tråd med hensynene bak en kommisjonsløsning ser vi at gjenåpningsadgangen fortsatt er snever. Antall gjenåpnede saker har etter kommisjonens seksårige virke ikke økt i takt med antall begjæringer.

Til slutt vil jeg konkludere med at innføringen av en gjenopptakelseskommisjon langt på vei har vært med på å styrke rettssikkerheten til den siktede. Tiltak som blant annet utrednings- og veiledningsplikt og kommisjonens uavhengighet har her hatt betydning. Men dette har ikke vært nok. Derfor har lovgiver den senere tid vedtatt lovendringer som i enda større grad skal bidra til bedret rettssikkerhet. Men det gjenstår å se om dette er nok til å hindre Fritz Moen-lignende saker i fremtiden. Det vil tiden vise.

7 Litteraturliste

7.1 Bøker, artikler, internettsider

Andenæs, Johs. og Myhrer, Tor-Geir, Norsk straffeprosess, 4.utgave

Bjerke, Hans Kristian og Erik Keiserud, Straffeprosessloven, kommentarutgave, bind II, 3.utgave

Bratholm, Anders og Ulf Stridbeck, Rettsikkerhet i praksis – en empirisk undersøkelse, Lov og Rett 1998 s. 323 – 363

Bratholm, Anders og Ståle Eskeland, Justismord og rettssikkerhet, 2008

Dullum, Jane, Justisfeil i straffesaker – en analyse av saker behandlet av kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (Gjenopptakelseskommisjonen) i perioden 2004 – 2009

Hov, Jo, Rettergang I, sivil- og straffeprosess, studentutgave 2007

Sandberg, Tore, Overgrepet – justismordene på Fritz Moen, første opplag 2008

Kommisjonen for Gjenopptakelse av straffesaker, Kommisjonens årsberetninger er lastet ned fra hjemmesiden www.gjenopptakelse.no

7.2 Forarbeider

Innstilling om Rettergangsmåten i Straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen.1969

NOU 1996: 15 Liland-saken

NOU 2001: 32 Rett på sak, Lov om tvisteløsning(tvisteloven)

NOU 2007: 7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie

Ot. prp. nr. 35 (1978-1979) Om lov om rettergangsmåten i straffesaker(straffesakloven)

Ot. prp. nr. 78 (1992-1993) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv.(to-instansbehandling, anke og juryordning)

Ot. prp. nr. 70 (2000-2001) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (gjenopptakelse)

Prop. 141 L (2009-2010) Om endringer i straffeprosessloven mv.

7.3 Lover, forskrifter

Lov av 22.mai 1902 nr.10 almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)

Lov av 13.august 1915 nr.5 om domstolene (domstolloven)

Lov av 22.juni 1962 nr. 8 om Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannsloven)

Lov av 10.februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)

Lov av 22.mai 1981 nr.25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

Lov av 21.mai 1999 nr.30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett, Vedlegg 1, Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)

Lov av 15.juni 2001 nr.63 om endringer i straffeprosessloven mv.

Lov av 17.juni 2005 nr.90 om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven)

Forskrift av 28.juni 1985nr.1679 om ordningen av påtalemyndigheten
(påtaleinstruksen)

7.4 Rettspraksis, avgjørelser fra gjenopptakelseskommisjonen

Rt. 1991 s. 810

Rt. 1994 s. 1149

Rt. 1998 s. 11

Rt. 1998 s. 478

Rt. 1998 s. 1112

Rt. 1999 s. 554

Rt. 2000 s. 1285

Rt. 2000 s. 1721

Rt. 2001 s. 1521

Rt. 2002 s. 557

Rt. 2003 s. 359

Rt. 2003 s. 1389

Rt. 2004 s. 357

Rt. 2005 s. 1665

Rt. 2008 s. 1571

Rt. 2008 s. 1764

HR-1998-401-S

HR-2010-1703-S

Eidsivating lagmannsrett, LE-1985-21

Avgjørelse av 15.juni 2006 Fritz Moen

Avgjørelse av 8.desember 2006 Fredrik Fasting Torgersen

Avgjørelse av 12.oktober 2007 Fredrik Fasting Torgersen – kommisjonens habilitet

Avgjørelse av 15.desember 2008 Arne Treholt

Avgjørelse av 20.august 2009 Ankenektelse